Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes

BEÁGYAZÓDÁS VAGY MARGINALIZÁLÓDÁS? SZEMPONTOK A SZÉKELYFÖLDI INNOVATÍV AGRÁRVÁLLALKOZÁSOK VIZSGÁLATÁHOZ

1.Bevezetés

A gazdasági vállalkozások társadalmi beágyazódásnak kérdésköre hosszabb ideje szakmai elemzések tárgya (Polányi, 1944; Granovetter, 1985), ezen belül külön témaként is terítékre kerül a rurális térségben működő vállalkozások ilyen irányú elemzése (például Hinrics, 2000; Jack és Anderson, 2002). A vidéki térségek fölértékelődése, az új vidékfejlesztési paradigma (Van der Ploeg és társai, 2000; Murdoch, 2000; Ward, 2002) térnyerése kapcsán a társadalmi beágyazódás kérdéskörének vizsgálata az innovatív jellegű agrárvállalkozások működésének elemzésére is kiterjedt (például Dudek, 2016; Lombardi és társai, 2015; Gezelius, 2014). A székelyföldi térségben működő vállalkozások esetében eddig nem indultak be rendszeres kutatási programok a vállalkozások társadalmi beágyazódási mintázatainak leírása tárgyában. Az innovatív jellegű agrárkezdeményezéseknek az utóbbi évtizedben való látványos számszerű gyarapodása[1], illetve ezeknek a kezdeményezéseknek a térségi társadalmi és gazdasági környezethez viszonyított újszerűsége értelemszerűen veti fel a társadalmi befogadás folyamatával és mintázataival kapcsolatos kutatás igényét. Tanulmányunk a térségi innovatív agrárszereplőkkel készített interjúsorozat elemzése alapján vizsgálja az innovatív kezdeményezések és a közvetlen társadalmai környezet viszonyát. A társadalmi beágyazódás elemzésével foglalkozó szakmai megközelítések rövid ismertetését, valamint a térségi kontextus bemutatását követően elemző munkánk módszertani szempontjait ismertetjük, majd két modul keretében mutatjuk be elemzésünk eredményeit. Az

[1] A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány által kezdeményezett térségi agrárinnovációs kutatássorozat publikációi hívták fel a figyelmet arra, hogy az innovatív agrárkezdeményezések növekvő száma és működésük jellege térségfejlesztési célú kutatásokat igényel. A programsorozat kiadványai a www.pahru.ro honlapon olvashatók.

első elemzési modulban az utóbbi négy év során készített több mint nyolcvan interjú, a kapcsolódó esettanulmányok és terepmunka tapasztalatok alapján arra teszünk kísérletet, hogy fölvázoljuk a társadalmi beágyazódás térségi modelljeit. Az innovatív kezdeményezéseket létrehozó és működtető kulcsszereplők esetünkben olyan vállalkozók/kezdeményezők, akik egy személyben ötletgazdák és kivitelezők, és akiknek a személyes tudása, álláspontja, magatartása határozza meg a társadalmi beágyazódás helyi lehetőségeihez való viszonyulást. Ez a személyes jellegű viszonyulás gazdálkodói „stílusként" (farming styles analysis, lásd ezzel kapcsolatban Van der Ploeg, 1994, Boonstra et al, 2011) ragadható meg. A tanulmányban a térségben tapasztalható stílusok fontosabb modelljeit körvonalazzuk.

Az elemzés második része az interjú anyagai alapján a beágyazódás konkrét mintázatait veszi számba. Az innovatív kezdeményezések esetében rendszerint jelentős a távolság az innovatív kezdeményezés működési módja és a helyi társadalom, ezen belül a családi gazdaságok működése között, ezért a beágyazódásra vonatkozó konkrét kezdeményezések nem csupán a sikeres vagy kevésbé sikeres megoldásokra, a fejlesztési lehetőségekre irányítják rá a figyelmet, hanem azokra a strukturális jellegű korlátokra is, amelyek a társadalmi beágyazódás növelésére vagy szorgalmazására irányuló kezdeményezéseket és támogatásokat semlegesíteni tudják.

A vidéki térségek gazdasági folyamataival és fejlesztési lehetőségeivel kapcsolatos megközelítésekben gyakran szó esik az olyan innovatív kezdeményezésekről, amelyek a helyi adottságokra és helyi értékekre alapoznak, a termékek előállításában fontos szerepet szánnak az egészségmegőrzésnek és a környezetvédelemnek, az értékesítés során rövid ellátási láncok létrehozására és működtetésre törekednek (például Van der Ploeg és társai, 2000; Murdoch, 2000; Ward, 2002, Shucksmith, 2010). Ezeket az innovatív agrárvállalkozásokat igen gyakran bottom-up típusú kezdeményezésként állítják be az elemzők és a témával foglalkozó szakpolitikusok, közéleti és médiaszereplők is. Érdemes azonban megfontolni Floysand és Sjoholt (2007) álláspontját, aki azt hangsúlyozza, hogy a rurális környezetben működő innovatív agrárszereplők új helyzetben vannak azért, mert a globális folyamatok interferálnak a rurális környezettel. Ebből egyrészt az következik, hogy ezeknek az aktoroknak a tevékenysége a globális és a lokális határán konstituálódik, illetve másrészt az, hogy kifele és befele egyaránt pozícionálniuk kell magukat. Nem csupán termelési helyként (termelési telepként) működnek a rurális közegben, hanem

hatni is akarnak közvetlen környezetükre, fontosnak tartják, hogy a rurális környezet elfogadja és értékelje innovatív tevékenységüket, illetve lehetőleg együttműködési formák is kialakuljanak a rurális környezettel. Mindez azt jelenti, hogy a rurális környezetben működő innovatív agrárkezdeményezések számára a társadalmi beágyazódás több mint közvetlen gazdasági érdek, és a beágyazódás mértéke és módozata a vállalkozás működésének inherens része. Ebből az a következtetés vonható le, hogy ha a rurális térségben működő innovatív agrárvállalkozások működési módját, társadalmi szerepét kívánjuk vizsgálni, akkor foglalkoznunk kell a beágyazódás vizsgálatával is.

A székelyföldi térség innovatív agrárkezdeményezéseivel foglalkozó kutatási programunkban több elemzési területen is rögzítettük azt, hogy az innovatív aktorok hatni kívánnak közvetlen környezetükre, a társadalmi beágyazódást a célkitűzések és/vagy a mindennapi gyakorlat szintjén fontosnak tartják (Biró, 2016, 2017) . Ez az igény megjelenik például a saját tevékenység definiálásában, amely rendszerint a saját vállalkozás és a helyi közösség közti viszony értelmezésén alapul. De tapasztalható azokban az elemző és értelmező narratívákban is, amelynek révén a kezdeményezők a helyi közösség gazdálkodási gyakorlatát jellemzik, valamint megjelenik a konkrét ismeretterjesztési és együttműködési kezdeményezések sorozatában is. Floysand fentebb idézett gondolatmenete arra hívja fel a figyelmet, hogy nem egyedi regionális jelenségről van szó. A helyi közösségbe való beágyazódással kapcsolatos célok és kezdeményezések egy jóval szélesebb körű folyamat helyi artikulációi. Kutatási programunk során részletesen érveltünk amellett, hogy a vizsgált térségben elsősorban az elemzett agrárkezdeményezések „újszerűsége" hordozza az innovációt (Biró – Magyar, 2017). Ezek a kezdeményezések a térségi kontextushoz viszonyítva innovációk abban az értelemben, hogy (1.) olyan termékeket állítanak elő és (2.) olyan termelési technológiákat működtetnek, amelyek korábban ebben a térségben ismeretlenek voltak, és nem utolsó sorban (3.) ezeknek a vállalkozásoknak a működése olyan komponenseket tartalmaz, amelyek nem voltak jellemzők sem az önfenntartó családi gazdaságokra, sem pedig az üzemszerűen működő agrárvállalkozásokra. Ezek a megfigyelések azt jelzik, hogy a térségi társadalmi kontextushoz viszonyítva beszélhetünk innovációról, vagy legalábbis innovációs kísérletekről. A beágyazódással kapcsolatos célkitűzések és kezdeményezések további innovatív tartalmat visznek bele ezekbe az agrárvállalkozásokba. Fontos kérdésnek tartjuk annak megválaszolását, hogy

ezek az újszerű agrárvállalkozások generálhatnak-e tényleges társadalmi innovációt a térségben? Úgy gondoljuk, hogy a beágyazódási folyamatok alakulása adhat választ erre a kérdésre, ezért fontos elemzési feladatnak tekintjük annak vizsgálatát, hogy az újszerű agrárvállalkozások célkitűzéseiben és gyakorlatában a helyi közösségekbe való beágyazódásnak milyen kísérletei és mintázatai működnek. Ebben a tanulmányban arra törekszünk, hogy a térségben készített nyolcvan interjú felvétel anyagai alapján rövid összefoglalás formájában bemutassuk a fontosabb általános beágyazódási mintákat (stílusokat), illetve részletesebben ismertessük a beágyazódás konkrét módozatait.

2. Szakirodalmi keretek

A vállalkozások társadalmi beágyazódásával kapcsolatban Polányi hangsúlyozta azt, hogy minden gazdaság a személyes kapcsolatai révén beágyazott valamilyen hálózatba, gazdasági és nem gazdasági intézménybe (Polányi, 1944). Granovetter sokat idézett munkájában szintén hangsúlyozta (Granovetter, 1985) a társadalmi beágyazódás fontosságát, valamint azt, hogy a gazdasági tevékenységet meghatározzák a szereplők struktúra által meghatározott kapcsolatai. A későbbi megközelítések tovább pontosították ezeket a megközelítéseket, több olyam megközelítés került kidolgozásra, amelyek lehetőséget adnak a gazdasági szereplők viselkedésének leírására, és a strukturális beágyazódás mellett olyan más beágyazódási formákra is felhívják a figyelmet, mint a kognitív, kulturális, politikai-intézményi beágyazódás (ezek részletes áttekintését lásd: Dudek, 2016). A rurális térségben működő agrárvállalkozások társadalmi beágyazódásának vizsgálatával ma már sok szakmai elemzés foglalkozik, többféle tipológia megfogalmazódott. A szakmai megközelítések részletesebb bemutatásával jelen kötetben Sárosi-Blága Ágnes tanulmánya foglalkozik. Az ilyen jellegű megközelítések előtérbe kerülése minden bizonnyal szoros összefüggésben van a vidék fölértékelődésével, az új vidékfejlesztési paradigma térnyerésével, annak a szemléletnek az előtérbe kerülésével, amely a vidéki térségben működő, a vidék kontextusában innovációként jelentkező agrárvállalkozást többnek tekinti, mint gazdasági tevékenységnek. Az általunk vizsgált térségben is az tapasztalható, hogy az innovatív agrárvállalkozások esetében a társadalmi beágyazódás különféle mintázatainak kialakulása (mint fejlődési folyamat, lásd Zahra 2007) napirenden van. Megítélésünk szerint az innovatív agrárvállalkozások társadalmi beágyazódásának kutatásával foglalkozó mai

szakmai megközelítések hasznos szemléleti és módszertani kiindulópontokat kínálnak a székelyföldi agrárinnovációs folyamatok elemzéséhez, illetve az ehhez a folyamathoz kapcsolódó fejlesztéspolitikai elgondolások kidolgozásához is.

3. A beágyazódási folyamatok térségi kontextusa

A székelyföldi térségben az utóbbi évtizedben jelentek meg nagyobb számban az olyan újszerű agrárvállalkozások, amelyek működésük tartalmát és módozatait illetően is a lényeges mértékben eltérnek a térségre dominánsan jellemző korábbi gazdálkodási gyakorlattól. Ugyancsak az utóbbi évtizedre tehető az olyan térségi szakmai és közpolitikai tematizációk, illetve intézményi kezdeményezések megjelenése, amelyek a helyi termékek előállítását, terjesztését ösztönzik vagy támogatják[2]. Ezek a folyamatok nem függetlenek azoktól a globális trendektől, amelyek a vidéki térségek fölértékelődésével, az endogén adottságokra alapozó fejlesztéssel, a környezettudatosság térnyerésével, az egészséges élelmiszerek iránti igény növekedésével, általában pedig az új vidékfejlesztési paradigmával és a neo-endogén fejlesztéspolitikai kezdeményezésekkel kapcsolatosak. Ezek az ismeretek részben intézményesített tudástranszfer folyamatok révén (egyetemi képzés, térségi projekt elitek működése, országos és térségi szakpolitikai tematizációk, innovatív célcsoportok kötött támogatási programok), részben pedig egyéni/eseti külföldi tapasztalatok révén gyakorolnak hatást a térségi vidékfejlesztési gyakorlatra, ehhez kapcsoltan az agrárinnovációra.

Ugyanakkor térségi tényezők is közrejátszanak abban, hogy az agrárinnovációs folyamatok szerepe fokozatosan fölértékelődik. Ennek egyik fontos oka az, hogy a térségben mindmáig domináns önellátó családi kisgazdaságok tradicionális modellje nem kínál továbblépési lehetőségeket az újításra vállalkozók számára. A háztartások és családi gazdaságok működését célzó kutatási eredmények (KAM 2004, 2011[3]) azt mutatják, hogy a térségi háztartások több mint fele földterülettel rendelkezik és gazdálkodik, a birtokszerkezet rendkívül szétaprózott, a családi gazdálkodás többnyire pénzkiváltó jellegű, a földtulajdon koncentráció folyamata

[2] Az ilyen kezdeményezések egy része gazdasági vállalkozás keretében szerveződik (például: Góbé termék), más részük hálózati vagy klaszterjellegű, közintézmények által támogatott programként (lásd: Székely termék, Agro Sic program).

[3] KAM: Székelyföldi háztartásvizsgálat 2004, Kutatási jelentés (kézirat); KAM: Székelyföldi háztartásvizsgálat 2011, Kutatási jelentés (kézirat)

nagyon lassú, az adásvétel és a bérlés gyakorlata minimális, a termék skála és a termelési technológia csak kis mértékben és nagyon lassan változik. A hagyományos családi gazdálkodási gyakorlat kontextusában a kezdeményezők, a továbblépésre törekvők új tevékenységi formákat és új működési modelleket keresnek, és ezekhez az új kezdeményezésekhez a kiindulópontokat, az ösztönzéseket a térségi domináns modell nem tudja kínálni. A kisméretű és újszerű kezdeményezések indítását támogatja implicit módon az is, hogy a térségre jellemző, rendkívüli módon fölaprózott birtokszerkezet nem teszi lehetővé az üzemszerű farmgazdálkodás szélesebb körű térnyerését. Ösztönző tényezőnek tekinthető továbbá a lokális identitásszerkezetek megerősödésének folyamata is, amely támogató keretet kínál az endogén értékekre alapozó agrárinnovációs kísérletek számára. Az utóbbi évek tapasztalata azt igazolja, hogy ma már a térségi fogyasztói igény is támogatja az innovatív kezdeményezéseket.

A tradicionális önfenntartó családi gazdálkodási modell és az üzemszerű farm közti térben jelentek meg és jelennek meg egyre nagyobb számban az innovatív agrárjellegű kezdeményezések sokféle formában, sokféle tevékenységi területen. Olyan termékek előállításáról, illetve termelési technológiák használatáról van szó, amelyek a korábbi térségi gazdálkodásban egyáltalán nem vagy csupán mellékes tevékenységként kaptak szerepet (gyógynövénytermesztés, gyümölcstermelés és feldolgozás, rózsatermesztés, csigatenyésztés, gombatermesztés, sajtkészítés, gilisztafarm, kisállattenyésztés, mangalicatenyésztés stb.) Ugyanakkor újszerű komponens a tudásszerzés módja, az alkalmazott termelési technológia, az értékesítés és mások. Az innovatív vállalkozások lényeges mértékben különböznek az üzemszerű farmoktól is, amelyek elsősorban a termelés mennyiségét és a gazdaságosságot tartják szem előtt. De nagymértékben különböznek a hagyományos családi gazdasági modelltől is, amely még mindig a térségi háztartások több mint felére jellemző, és amelyek tevékenységére egyfelől az örökségként továbbvitt saját tudásra való alapozás a jellemző, másfelől pedig az üzleti-marketing szempontoktól és gyakorlatoktól való távolságtartás.

Ha részletesebben is jellemezni kívánjuk a térségi agrárinnovációs kezdeményezéseket, akkor az alábbi állításokat tehetjük:

- Alapvetően a helyi, endogén adottságokat és erőforrásokat kívánják hasznosítani.

- Elkötelezettek az élelmiszerbiztonság, az egészségmegőrzés, a természeti értékek védelme mellett.
- Az induláshoz szükséges szakmai tudást rendszerint a térségen kívülről szerezték.
- Nyitottak a szakmai, technológiai és egyéb jellegű újításokra.
- Nem csupán termelnek, hanem fontosnak tartják az üzleti szempontokat is.
- Nyitottak arra is, hogy tudásukat, tapasztalatukat megosszák közvetlen környezetükkel.
- Tevékenységükbe beépül a szakmai kapcsolatmenedzsment, az arculatépítés is.
- Nem a vállalkozás növelésének, az üzleti szempontoknak adnak prioritást, hanem a fenntarthatóságnak, a helyi értékek hasznosításának.
- Rendszerint explicit módon kapcsolódnak egy helyi közösséghez (lokalitáshoz).

Fontosnak tartjuk jelezni, hogy ennek az innovatív csoportnak a térségi szakmai-közéleti nyilvánosságban nincsen hivatalos megjelölése (neve). Több megjelölés van forgalomban (fiatal gazda, helyi termelő, biogazda stb.), a közéleti és fejlesztéspolitikai diskurzus, a szakintézményi nyilvántartás, a különböző léptékben működő öndefiníciós gyakorlat vagy a projekt diskurzus minden csoportba sok agrárszereplőt besorol. A csoport besorolást jelző megnevezések, illetve a nyilvántartások alapján azonban nem lehet eldönteni azt, hogy valóban innovatív agrárszereplőről van-e szó vagy sem. A fentiekben felsorolt jellemzők terepmunka, interjú révén azonosíthatók be, egy-egy agrárszereplőre adott esetben nem is jellemző minden paraméter. A fenti kritériumok alapján azonosítható innovatív agrárszereplők száma jóval kisebb, mint amennyit a diszkurzív, a projektalapú vagy szakintézményi besorolások összege jelez. A „fiatal gazda" kategóriába belekerülhet olyan személy, aki csupán névlegesen agrárszereplő, és a megjelölés mögött a család (a szülők) hagyományos gazdálkodási gyakorlata áll. A biogazdákat nyilvántartó intézményes nyilvántartás évente is jelentős mértékű fluktuációt mutat, a nyilvántartásban való szereplés sok esetben kísérletre, próbálkozásra utal, nem pedig rendszeres és innovatív gazdálkodási gyakorlatra. Még átfogóbb kategória a „helyi termelő" és a „helyi termék", ebbe a körbe a hagyományos népi mesterségek művelői is beletartoznak. Az innovatív agrárkezdeményezéseket elemző programnak természetesen nem az acélja, hogy beazonosítson minden ebbe a kategóriába

sorolható térségi szereplőt, hanem az, hogy felhívja a figyelmet ennek a gazdálkodási gyakorlatnak a fokozódó térségi jelenlétére, működésének jellemzőire, az ebben a paradigmaváltásban mutatkozó fejlesztési lehetőségekre. A kutatás feltáró jellegéből adódóan azonban nem lehet és nem is célszerű eltekinteni az ilyen program térségi szakmai tematizációs szerepétől, és ennek a tematizációs munkának nyilvánvalóan része az innovatív térségi agrárszereplők térségi csoportjának körvonalazása is.

4. Módszertani szempontok és eljárások

Kutatási eredményeink a térségben készített nyolcvan interjúra, valamint a terepmunka tapasztalataira alapozódnak. Az interjúk készítése során rákérdeztünk arra, hogy mi jellemzi a kezdeményezés/vállalkozás és a helyi közösség viszonyát, illetve ez a viszony a kezdetektől máig milyen utat járt be. Itt szeretnénk kiemelni azt a megfigyelést, hogy az innovatív csoport számára a helyi közösséggel való viszony kutatói érdeklődés nélkül is gyakran artikulálódik, az erre a viszonyra irányuló reflexió az innovatív csoport tagjai részéről gyakorinak vagy akár állandó jellegűnek is tekinthető. A kutató ebben az esetben olyan helyzettel találja magát szemközt, amikor a mindennapi tevékenységhez kapcsolódó értelmezések gyakran megfogalmazódnak, a mondanivaló úgymond „felgyülemlett", és nem okoz nehézséget a szóban forgó témáról elemzésre alkalmas narratívákat rögzíteni. Az ilyen helyzetekben termelődő narratívákat Gergen és Gergen nyomán (1984) olyan „énről szóló narratívumnak" tekintjük, amelyet az innovatív csoport tagjai a saját közvetlen környezetükkel kapcsolatban termelnek ki, tartanak fenn. Ilyen helyzetekben a narratívaalkotás célja a viszony további alakulásának előrevetítése, a saját tevékenység igazolására irányuló törekvés, a már kialakított szerkezeti viszony megtartása (lásd ezzel kapcsolatban Gergen – Gergen 2001: 80). Az ilyen narratívák – emelik ki a szerzők – rendszerint esemény vezéreltek, és inkább tekinthetők szociális, mintsem individuális folyamatnak. Ez utóbbi megjegyzés arra is utal, hogy ezeknek a narratíváknak a felépítését az ilyen típusú szövegalkotásokkal kapcsolatos konvenciók határozzák meg. Ennek – többek között – fontos alkotóeleme az „értékelt végpont" létezése (Gergen – Gergen 2001: 80-81), amely az adott viszonyra vonatkozóan valamilyen összegző/lezáró jellegű értékelést is feltételez.

Az általunk vizsgált helyzetekben az énről szóló narratívumok előtérbe kerülését több tényező is indokolja. Mindenekelőtt az, hogy az innovatív szereplők nem csupán fölismerik azt, hogy többféle vonatkozásban is mások, mint közvetlen környezetük, hanem tudatosan is törekednek a másság megélésére vagy annak a környezetük számára való megjelenítésére. Így például mást termelnek, mint a helyi gazdálkodók, más (külső) tudásra alapozzák tevékenységüket, más technológiákat alkalmaznak, más normákat és értékeket tartanak fontosnak stb. Ugyanakkor ki is hangsúlyozzák és nyilvánosan meg is jelenítik ezt a másságot szövegekben, viselkedésben, öltözetben stb. Mindennek következtében pedig a helyi környezettel való viszony kinyilvánítása és értelmezése folyamatosan napirenden van. De ezen kívül előtérbe hozza a saját tevékenység és a saját helyzet interpretációs gyakorlatát az is, hogy a helyi közösség tagjai nem egy esetben távolságtartóan viselkednek, fenntartásokat vagy kritikákat fogalmaznak meg az új kezdeményezéssel kapcsolatban, és ez a tapasztalat is nagyon gyakran értelmezési kényszert termel az innovatív kezdeményezők oldalán. Nem utolsósorban tovább erősítheti a másság érzést – a termelő és a helyi közösség oldalán egyaránt – az olyan külső szakmai minősítés vagy bemutató jellegű médiaanyag, amely az innovatív kezdeményezést kiemeli a helyi közösségből vagy pozitív, követendő példaként állítja be a helyi közösség számára. Mivel az innovatív csoport tagjai általában fontosnak tartják azt, hogy az adott településhez, a helyi közösséghez tartoznak (ez szorosan összefügg azzal is, hogy tudatosan és programszerűen hangoztatják a helyi értékek és adottságok iránti elkötelezettségüket). A másságot, a kiemelt jelleget összekapcsolják az adott településhez, közösséghez való tartozással. Az elkülönböződés és az odatartozás folyamatos kezelése fenntartja a saját helyzetre irányuló értelmezési gyakorlatot, illetve kitermeli az ezzel kapcsolatos narratívákat.

A beágyazódás kérdése/helyzete – nyilván nem a fentiekben bemutatott terminológiai keretben – az interjúalanyok számára aktuális és fontos téma, szükségét érzik annak, hogy értelmezzék ezt a viszonyt, ezért ebben a témakörben az interjúkészítés, az elemezhető szövegek gyűjtése rendszerint nem okoz nehézséget. Az ilyen helyzet kutatásmódszertani szempontból kétféle lehetőséget is kínál.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a helyi társadalommal való viszony alakulása sokféle tényezőtől függ, gyakran ellentmondásosan alakul, az innovatív szereplők számára előre nem kiszámítható, a viszony kezelése/megélése helyzetről-helyzetre változhat. Az innovatív szereplők úgy érzékelhetik, hogy ki vannak szolgáltatva a helyi társadalommal való viszonyt hordozó/kifejező eseményeknek, nem ők

uralják az ilyen események és helyzetek alakulását. Jellegzetes példa erre az olyan helyzet, amelyben a helyi közösség tagjai az új kezdeményezéssel kapcsolatban a távolságtartást vagy a leértékelést választják. Ilyen esetekben az innovatív aktorok arra törekednek, hogy a helyi társadalommal való viszonyt hordozó események/ helyzetek kezelésére kidolgozzanak valamilyen előzetesen strukturált egyéni magatartási és/vagy diszkurzív szerkezetet, amelyet ilyen alkalmakkor használni lehet. A komplex, bizonytalan kimenetű helyzetek kezelésére alakítják ki az agrárszerepelők a „stílust" (Commandeur 2006), amelynek használata segít kézben tartani azoknak a helyzeteknek és eseményeknek az alakulását, amelyek az aktorok interpretációját igénylik. Ezek a magatartásbeli és/vagy diszkurzív megoldások egyéniek abban az értelemben, hogy minden innovatív szereplő maga alakítja ki a számára adott feltételek függvényében. Ugyanakkor az innovatív agrárszereplők és a helyi közösségek közti viszony szerkezeti hasonlóságai (hasonló jellegű helyi közösségek, hasonló földrajzi, gazdasági paraméterek, azonos jogi-adminisztratív környezet, az innovatív szereplők strukturális hasonlóságai) azt eredményezik, hogy néhány domináns stílus alakul ki, amelyek interjúk és terepmunka révén beazonosíthatók. Elemzésünk első részében a helyi közösséghez való viszonyulás terén mutatkozó stílusokat ismertetjük röviden. Ebben a témakörben további részletes elemzésekre van szükség, összefoglalásunk a tereptapasztalatokra alapul, célja az, hogy megfogalmazza a további elemzések kiindulópontjait.

Az énről szóló narratívumok előtérbe kerülése ugyanakkor arra is lehetőséget ad, hogy az interjúk szövegeiben megtaláljuk a helyi társadalomba való beágyazódások különféle mintáit. Az interjúalanyok nem csupán arról beszélnek, hogy milyen módon illeszkednek a helyi környezethez, a helyi természeti-társadalmi adottságokhoz, hanem arról is, hogy milyen kísérleteket tettek a helyi közösséggel való kapcsolat vagy együttműködés terén, ezek a kísérletek milyen eredményekkel vagy tanulságokkal jártak. Sőt, arra is gyakran vállalkoznak, hogy megfogalmazzák a társadalmi beágyazódással kapcsolatos elvárásaikat, javaslataikat. Az elemzés második részében egy szűkebb innovatív csoporttal, a biogazdákkal készített interjúk alapján vesszük számba a beágyazódás mintáit.

5. Elemzések

5.1. A társadalmi beágyazódás stílusai

A helyi társadalomhoz való viszonyulás az interjúalanyok döntő többsége esetében tartalmi szempontból határozott és koherens szövegekbe van foglalva. A szövegek sok esetben tartalmaznak lezáró, értékelő kijelentéseket, ha pedig példák említésére kerül sor, akkor azok többnyire a lezáró, értékelő kijelentések illusztrálására szolgálnak. Ez minden bizonnyal összefügg azzal, hogy énről szóló narratívumokról van szó, amelynek – amint azt korábban jeleztük – fontos jellemzője az „értékelt végpontnak" a szövegbe való explicit vagy implicit beépítése.

A helyi társadalommal való kapcsolatra vonatkozó szövegrészek alapján három olyan viszonyulási modellt azonosíthatunk be, amelyek stílusként értelmezhetők. A következőkben röviden jellemezzük ezeket.

5.1.1. Aktív támogatók

Olyan innovatív szereplők sorolhatók ide, akik implicit és explicit módon is kifejezik a helyi társadalommal való kapcsolat és együttműködés fontosságát. Mondanivalójuk során nagyobb teret és nagyobb hangsúlyt adnak az olyan kijelentéseknek, amelyek a helyi adottságokra és értékekre való alapozást jelzik. Nyomatékosan utalnak arra, hogy innovatív kezdeményezésük számára tudatosan választották a helyi társadalmi környezetet, és tudatosan alapoztak azokra az adottságokra, amelyeket ez a környezet kínált. A társadalmi beágyazódásnak ez az implicit formában kifejeződő módozata olyan témákra terjed ki, mint a rendelkezésre álló földterületek hasznosítása, a korábbi családi gazdálkodási gyakorlat továbbvitelének igénye, a hagyományos családi gazdálkodás egyes elemeinek továbbvitele, a helyi közösség által kialakított és fenntartott munkarendre és munkamorálra való hivatkozások, a gazdálkodásban az egyéni és családi erőforrásokra való alapozás, a munkavégzés személyes jellege, a vállalkozás kisebb méretének hangsúlyozása és mások. A helyi társadalomba való beágyazódás explicit kifejeződései részben normatív kijelentések, részben pedig gyakorlati jellegű érvelések formájában jelennek meg. Az aktív támogató stílust képviselő innovatív szereplők többféle formában és gyakran fogalmaznak úgy, hogy „szükséges", „fontos", „hasznos" lenne az általuk kialakított modell helyi környezetben való követése, a hagyományos családi gazdálkodási modell átalakítása, erre „törekedni kell "mindkét fél részéről, és ők maguk ebben a tudásátadásban szívesen vállalnak szerepet, nyitottak, segítőkészek,

tapasztalataikat szívesen megosztják minden érdeklődővel. Hasonló módon, bár visszafogottabb mértékben hangsúlyozzák azt is, hogy nyitottak a gyakorlati együttműködés irányába, ezt is fontosnak tartják (a helyi munkaerő alkalmazásának fontossága, együttműködés a termőterületek jobb kihasználása érdekében, vásárlói kör kialakításának fontossága stb.)

Mindkét témakör esetében a példaadás igénye, a tudásátadás fontossága kap nagyobb szerepet, a gyakorlati jellegű együttműködés hangsúlyozása kisebb szerepet kap. Ez utóbbira magyarázatot kínálhat az, hogy ezek az innovatív kezdeményezések a gyakorlatban kevés lehetőséget tudnak kínálni a gyakorlati együttműködésre (munkaerőfoglalkoztatás, termékértékesítés, helyi szolgáltatások igénybevétele, közös érdeken alapuló együttműködés stb.) Ennek magyarázata az, hogy ezek az innovatív vállalkozások rendszerint családi léptékűek, munkaerőigényük kevés és többnyire szezonális jellegű, egyedi termékeik helyi fogyasztásának mértéke korlátozott, az innovatív vállalkozás és a helyi gazdaságok közt a termelési együttműködés lehetősége csekély).

A fentiek hangsúlyozása mellett az innovatív szereplők egy része gyakorlati lépéseket is tesz a helyi társadalommal való együttműködés érdekében. Erre vonatkozóan többféle kísérletet említenek. Jellemző példát jelent a helyi munkaerő alkalmazására való törekvés állandó vagy szezonális jelleggel, a termelés kiszervezésére irányuló törekvés, a közvetlen környezetben kialakult vásárlói kör fenntartása, rendszeres tudás-, illetve technológia átadási tevékenység kialakítása, jó együttműködés (tartós informális megállapodás) kialakítása olyan helyi szakemberekkel, akiknek alkalmi közreműködésére szükség van. De találunk példát arra is, hogy az innovatív szereplő a település érdekében rendszeresen agrárjellegű rendezvényt szervez. A helyi társadalomba való beágyazódás példája az is, hogy a termelő a település nevére építi fel termékei brand-jét, és ily módon vállal szerepet a település ismertté tételében.

Az aktív támogatói stílusra általában jellemző az, hogy a társadalmi beágyazódásra való törekvésben az „elhivatottság", a tudásátadási és modelladó szerep tudatos fölvállalása, illetve a gyakorlati jellegű próbálkozás összekapcsolódik. Ez az összekapcsolódás vezet ahhoz, hogy a fölvállalt szerep értelmezési-reflexiós keretet ad az egyedi gyakorlati kezdeményezéseknek, és azokat – függetlenül attól, hogy mennyire sikeresek, eredményesek – lokális léptékben folyamatszerűvé, programszerűvé teszi. Az innovatív agrárszereplő által kialakított és működtetett aktív

támogató stílus lokális léptékben inherens, önálló fejlesztési programként is működik. Arra azonban terepmunkánk során még nem találtunk példát, hogy a helyi fejlesztési programokért vagy a helyi fejlesztés tervezéséért felelő intézmények vagy szakemberek ezt a fejlesztési folyamatot a lokális stratégiákban figyelembe vették volna.

Aktív stílus

- *„A tapasztalat számít a legtöbbet, amit olvasunk az internetről vagy mond egy másik tenyésztő, de a saját tapasztalat ér a legtöbbet, amit mi meg tudunk tapasztalni. Igaz induláskor nagyon sokat számít az, hogyha kapunk segítséget, valaki elmondaná a-z-ig, nekem azért így senki nem mondta el. Gyakorlatilag megtapasztaltam magamban. (…) 2009 óta én megtanultam oltani is őket, egy darabig állatorvos jött ki, amikor megbetegedtek a nyulak, de így két szempontból is jó, mert akkor csinálom, amikor lebetegednek, nem kell várni az orvosra, és akkora tapasztalatom lett, hogy egy évben körülbelül 500 nyulat oltok be, és nemcsak a saját állatállományomat, hanem másokét is.(…) Csak akkor megyek házhoz, ha körülbelül 20 darab van, legtöbben olyanok kérik az oltást, akik tőlem vásároltak nyulakat.”*
- *„(**az ismereteket**) Megtapasztaltam magamtól, a legelején olvastam internetről, és könyveket is vásároltam, arra jó volt, hogy fajtákat ismerjek meg, standardokat ismerjek meg, de arra nem hogy minden nap mit csináljak. Épp ezért írtam én nyúltenyésztésről könyvet. Olyan információkat nem kaptam, ami fedezte volt a teljes igazságot, nagyon elrugaszkodott dolgokat olvastam. A könyvet a saját tapasztalataimból írtam meg. Onnan jött az ötlet, hogy magam értelmiségi vagyok. És nyilvánvalóan, hogy szeretem csinálni, és hogy másoknak is hasznos legyen, de magamért is csináltam.”*
- *„(…) mi tenyésztők is többet kellene tegyünk, de maga a társadalom is, ha jobban rátérne a nyúl húsnak a fogyasztására. A tapasztalatcsere nagyon fontos, azzal hogy egymással beszélgetünk, megnézzük egymás állományát, ezzel mind fejlődünk, mindannyian újabb és újabb dolgokat látunk, találunk ki, ami mind segíti a tenyésztést, a termelést, az előrehaladást. (…) A másik dolog nagyon hasznos volna, hogy közösen próbáljunk értékesíteni (…)”*
- *„Mindenképpen mindig van ahova fejlődni olyan nincs, hogy mindent tudunk, mindig van valami új, fejlesztődik. Gyakorlatilag 1-2 évben egy-egy fajtával több lesz nekem. (…)Az interneten nem megbízható minden forrás, inkább szak-*

könyveket kell olvasni, mert ez többet ér. Akkor tudjuk az interneten lévő forrásokat kiszelektálni, amikor eljutunk addig amikor már tudjuk mi a jó és mi az, ami úgymond hülyeség. A kezdőknek nem ajánlott, mivel nagy információ áradat zúdul rá, egyik helyen ezt olvasta, a másik helyen amazt, a kettő ellentmond egymásnak. Az a helyzet, hogy szeretni kell, ha csak azért fogunk neki, hogy ez legyen a munkánk és ebből éljünk meg, akkor nem fog működni, nem úgy fogja csinálni, biztos vagyok benne, hogy előbb-utóbb be fog bukni az a dolog."

- *„(**a környezetem viszonyulásával**) én meg vagyok elégedve. Több alkalommal több újságtól kerestek meg és cikket, interjút csináltak. Ezen kívül az iskola másként héten óvodából, iskolákból jönnek ide gyerekek, hogy megnézzék az állatokat. Nagyon-nagyon sok ember – kezdő tenyésztő vagy akár haladó tenyésztő, hetente minimum 5 ember – megkeres telefonon vagy e-mailben, hogy tanácsot kérjen tőlem, vagy valamit megkérdezzen, egy része azért, hogy vásároljon. De nemcsak innen a környékről keresnek, hanem más országokból is, például Kárpátaljáról. Tehát ilyen mértékben én meg vagyok elégedve, ismernek. Az internet ebben nagyon sokat segít, van saját honlapom, az hozza az ismeretséget meg az összes vásárlót, ha valaki a keresőbe be írja fajtiszta nyulak, az elsők között megtalálnak engem. Ez nagyon sokat segít, nagyon hasznos, én készítettem weboldalt is."*
- *„Lassan és biztosan kell fejlődni, nem szabad egyből, fenntartható kell legyen a dolog, tehát én azt mondom biztosabb lassan fejlődni, nem jó hogy egyből neki ugrunk, fel veszünk egy hatalmas hitelt, és utána be bukunk egy év múlva."*

5.1.2. Távolságtartók

A távolságtartó stílust az olyan innovatív kezdeményezők képviselik, akik egyértelműen megfogalmazzák a helyi társadalommal való kapcsolat és együttműködés szükségességét, de nem tesznek konkrét lépéseket ennek érdekében. Ugyanakkor érveket hoznak fel amellett, hogy miért nem lehet hatni a helyi közösségre, miért nem lehet együttműködési módozatokat kialakítani. Az ilyen stílust képviselők kapcsán fontosnak tartjuk hangsúlyozni azt is, hogy az ellenérvek és elutasítások mögött – az interjúalanyok elmondása szerint – az esetek többségében sikertelen kezdeményezések, együttműködési kísérletek tapasztalata áll. Gyakran említenek olyan érveket, hogy megpróbálkoztak az együttműködéssel, de nem jártak sikerrel. Magyarázó okként részben az együttműködés feltételeinek hiányát hozzák fel, részben pedig a helyi közösséget okolják.

Fontosnak tartjuk kiemelni azt, hogy ennek a stílusnak a képviselői hasonló módon érvelnek a helyi közösségbe való társadalmi beágyazódás szükségessége mellett, mint aktív támogató stílus képviselői. Közvetett és közvetlen módon ők is felvállalják a tudásátadó és a példaadó szerepét, az énről szóló narratívái szerkezetében azonban az „értékelt végpont" nem célokat, tennivalókat, imperatívuszokat tartalmaz, hanem „nem lehet", „még nem lehet", „nem érdemes" jellegű, lezáró érveléseket. Ezek az érvelések nem elutasító jellegűek abban az értelemben, hogy bevallásuk szerint újra kísérleteznének a tudásátadó, példaadó szerep tartós működtetésével, „ha erre lenne igény", „ha lenne erre lehetőség". A terepmunka során találkoztunk olyan esettel is, hogy az innovatív agrárszereplő a kezdeti negatív tapasztalatok után hangsúlyosan a távolságtartó stílust képviselte, az utóbbi években azonban az egyre szaporodó felkérések nyomán már aktív és rendszeres ismeretterjesztő szerepet vállal.

Ennek a stílusnak a térségi jelenléte fölveti azt a kérdést, hogy milyen hatásra választják, illetve építik ki a maguk számára az innovatív agrárszereplők az aktív támogatói stílust, vagy a távolságtartó stílust. Amint azt a tanulmány módszertani részében is jeleztük, a stílus egy olyan stabilizálódott magatartási és diszkurzív készlet, amelyet a kialakítók az összetett és problematikus helyzetek, események valamiféle standardizált kezelésére dolgoztak ki. A kialakított stílus szorosan hozzátartozik az agrárszereplő mindennapi gyakorlatához, személyes jellegű és nem könnyen változik. Ha azonban elfogadjuk azt, hogy az agrárszereplő által konstruált szerkezetről van szó, akkor egyfelől nyitva van az elemzés lehetősége (rekonstruálható a felépítés feltételrendszere és folyamata), másfelől pedig elgondolható és – legalábbis elvben – tervezhető a változtatás folyamata. Ez a kérdésfelvetés azért tűnik fontosnak, mert mindkét stílus képviselőinél a vállalkozás tervezési és indítási fázisában a társadalmi beágyazódással kapcsolatos szerepvállalást illetően azonos kiindulópontokat tapasztalhatunk. Mindkét csoport hangsúlyozza az ilyen irányú elkötelezettségét, és bevallásuk szerint mindkét stílus képviselői meg is próbálkoztak az elvek gyakorlatba ültetésével. A társadalmi beágyazódás érdekében tett lépések sikeressége nyilván sok tényezőtől függ, és részletesebb elemzések hiányában nem tudhatjuk, hogy a vállalkozók személyes adottságai milyen szerepet játszottak a sikerességben vagy a sikertelenségben, és arról sincsen elegendő információnk, hogy az egyes helyi közösségek szerepe

ebben a tekintetben miként alakult. Az azonban a terepmunka révén egyértelműen látható, hogy a társadalmi beágyazódás irányába tett lépések gyakorlatilag teljes mértékben az innovatív szereplők saját erőforrásaira alapozódnak. Amikor ilyesmire vállalkoznak, akkor nem kapnak sem szakmai, sem anyagi, sem pedig legitimációs támogatást semmilyen intézménytől, támogatási forrástól. Okkal feltételezhető, hogy a saját erőforrások mértéke (elhivatottság foka, munkabírás, szervezőerő, anyagi feltételek stb.) lényeges mértékben befolyásolja azt, hogy a tudásátadó, példakép szerepet milyen módon és milyen mértékben próbálják működtetni, mit tekintenek sikernek vagy sikertelenségnek, mikor mondanak le a további kísérletezésről, illetve az innovációs szereplők egy része mikor vált át a kezdeti aktív támogató stílus további építéséről és tér át a távolságtartó stílusra.

Térségi léptékű szakpolitikai és fejlesztéspolitikai kérdés lehet az, hogy rásegítő jellegű támogatásokkal, célzott térségi vagy kisebb léptékű programokkal lehet-e befolyásolni a fentiekben bemutatott gyakorlatot. Ebben a vonatkozásban háromféle megközelítés vár további elemzésre, értelmezésre:

- Miként növelhető azok köre, akik induláskor az aktív támogató stílust képviselik, de menet közben lemondanak az ilyen jellegű gyakorlati megoldásokról?
- Az aktív támogatási stílust képviselők szerepvállalása milyen módon lenne fokozható?
- A távolságtartók már kialakult stílusa átalakítható-e tényleges aktív szerepvállalássá? ?

Távolságtartó stílus

- *„(Előny, hogy) megvannak a földek, az állatok a maguk eredetiségében. Ami akadályozza, az szerintem az emberekben keresendő, mert még jókat nevetnek az ilyen bio témán, nem veszik komolyan. Azt mondják, hogy mindegy az, hogy bio vagy nem bio, a bevásárló központokban megveszik a kereskedőtől a disznót, s amiből van, abból van, finom legyen, olcsó legyen, tovább nem érdekli őket. Ha azt mondod, hogy a tiéd bio, s ezért jobb, akkor nagyokat nevetnek, s azt mondják, hogy a tiéd sem jobb, mint a másé. Nem nyitnak az új irányába az emberek. Lenézik, aki ilyesmivel foglalkozik egyelőre, (…) nem tudom, az évek majd eldöntik.*
- *„ Biztosak benne, hogy csal az ember. Azt mondják, hogy a biogazda éjjel permetez, a nem-biogazda nappal, ennyi a különbség. Nehéz eladni. Szerintem inkább az fog számítani, ha a termelőnek kialakul a hírneve, hogy az a gazda jó terméket csinál,*

nem az a papír, se a pályázatok, semmi egyéb nem fog számítani. Kell három-négy év, amíg kialakul az, hogy a termelőnek legyen hírneve, s akkor megveszik, de addig elég gyenge lesz szerintem. Egyébként szerintem minden adott, nincs nagyon akadályozó tényező, mert a földek adottak, jó földek vannak, az állatok is jók még, könnyű elindulni. Aztán hogy hogyan lehet eladni ezeket a termékeket, kinek hogy fog menni, azt nem lehet tudni, mivel ezek drágábbak. Aki jól tud beszélni, az eladja, s aki nem, az nem tudja eladni, szerintem ez így fog működni."

- *„Szerintem az idő majd feloldja, ha lesznek korrekt gazdák, akik állják a szavukat, s ugyanazt a jó terméket előállítják az idők során, akkor ez kialakul az emberekben, ha nem, hát akkor nem."*
- *„Ahhoz, hogy biogazda tudjál lenni, elhivatottság kell mindenképpen. Mi úgy voltunk vele, hogy amit a családnak csak tudunk, megtermelünk, például a disznókat. (…) De ha már csináltuk, akkor arra gondoltunk, miért ne csináljunk többet, s ami fölösleg, azt eladjuk. De nem veszik komolyan az emberek, a saját egészségüket nem veszik komolyan.*
- *„Szerintem az egészségügyi kérdések fogják az embereket a bio felé terelni, egyéb semmi."*
- *„Jó minőségű húst akarok előállítani, s jöjjenek oda az emberek. Érjem meg azt, hogy valaki felhív, s azt mondja, hogy na, nekem rakj össze egy hónapra való zöldséget s egy hónapra való húst, s egy hónapra való tejterméket, megyek s elhozom, amennyi annyi. A piacon árulni nem szeretnék, mert a piacon, ha nincs meg az az ismeretséged, akkor nem boldogulsz. Én kimaradnék az ilyen támogatásokból, klubokból, mert szerintem csak időtöltés, pénzköltés."*
- *„Én arra alapoznék, hogy a gazdának, a termelőnek legyen ismert, elismert neve. Ez a képzés jó arra, hogy legyen valami képesítésem, oklevelem.(…) Ha az ember jó munkát végez, jó szolgáltatást biztosít, akkor kell, hogy jöjjenek, kell, hogy vásároljanak. Ez jó annak is, aki megveszi, s nekünk termelőknek is, mert mi megélünk, s aki megveszi, az lehet, hogy egy fokkal egészségesebb lesz. Akkor azt mndhatom, hogy valamit csináltam életemben, valami értékeset.*

5.1.3. Passzív támogatók

A passzív támogató stílus lényeges mértékben eltér az előbb tárgyalt két stílustól. Olyan innovátorok képviselik ezt a stílust, akik a helyi közösséggel való kapcsolatban már indulástól a távolságtartást választják. Nem kezdeményezik a

helyi közösséggel való kapcsolatokat, nem hangsúlyozzák ennek fontosságát, de az ilyesmit nem is utasítják el. Ahogyan ők mondják „a kapu nyitva van, bárki bejöhet, itt vagyok". A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ha kérik/kérdezik vagy felkérik valamire, meghívják valahova, akkor nyitottak, segítőkészek, de egyébként ők maguk az együttműködést nem szorgalmazzák, nem törekednek az ilyen kezdeményezések folytatására. Szívesen adnak tanácsot, segítenek technológiai kérdésekben, hajlandók elmondani, hogy ők miként oldottak meg különféle problémákat, de nem törekednek tudásátadásra, ilyen tartalmú helyi szerep megjelenítésére.

Ennek a stílusnak a képviselőivel kapcsolatban fontos kiemelni azt, hogy innovatív tudást birtokló és azt alkalmazó személyként tekintenek magukra, az innovatív szerepet magukra nézve kiemelten fontosnak tartják, de nem törekszenek arra, hogy ezt a szerepet lokális vagy tágabb léptékben, a társadalmi beágyazódásuk növelése érdekében működtessék. Legfeljebb alkalomszerűen, kérésre teszik ezt.

Az eddig elvégzett elemző munka alapján nem tudunk válaszolni arra a kérdésre, hogy ennek a stílusnak a képviselői miért nem tartják fontosnak a lokális léptékű társadalmi beágyazódást, miközben az innovációt hordozó szerepet – annak tudatos vállalását, hogy ők „mások" és „többek" mint közvetlen környezetük többi agrárszereplője – fontosnak tartják. Ebbe a csoportba olyan személyek is tartoznak (például kisállat tenyésztők) akik az öndefinícióba tevékenységük hobbi jellegét is hangsúlyozzák, és ez részben magyarázatot adhat a kívülállóságra, illetve a helyi közösségbe való beágyazódás mellőzésére. De találkozunk ezzel a stílussal más agrárszereplők körében is. Azzal is számolni lehet, hogy az ilyen stílus képviselői (legalábbis egy részük) nem tartják magukat alkalmasnak helyi elitszerepek működtetésére.

Nem zárható ki annak a lehetősége, hogy szervezett, rendszeres megkeresések esetén valamilyen mértékben ennek a stílusnak a képviselői is fölvállalnának tudásátadó, ismeretterjesztő szerepet, és ennek nyomán a helyi közösség és az innovatív szereplő között rendszeres kapcsolat alakulna ki. Ehhez azonban olyan szakmai vagy intézményi szereplő kezdeményezésére és szervezési közreműködésére volna szükség, aki ennek a kapcsolatnak a szemszögéből külső, animátor jellegű aktorként van jelen, és szerepvállalása önzetlen. Ilyen jellegű kezdeményezésre a térségben eddig nem találtunk példát.

Passzív stílus

- *„Nekem már van bio minősítésem, pillanatnyilag lucernát termelek, mivel hogy nem kell senkinek semmi, konkrétan, hogy valamilyen kultúrnövényt valaki kérjen, hogy én azt neki bioba termeljem, vagy egyáltalán megkérdezze, hogy tudnád-e termelni ezt vagy azt, senki. A bio nálunk egyelőre még a pénzen alapszik, nem azon, hogy valakinek szüksége van rá."*
- *„A faluban van vagy kettő-három, akivel együtt tudunk dolgozni, de olyan is van, akivel nem lehet. A második legnagyobb gazdákkal a faluba nem lehet együtt dolgozni, annyira önzők, csak az övé haladjon. Dolgoztunk együtt, akkor ő olyan volt, hogy szombaton és vasárnap nem dolgozik, neki mindent meg kellett csinálni, mert közösen dolgoztunk. Neki mindent meg kellett csinálni hét közben, s akkor az enyém maradt a hétvégére s azt egyedül kellett megcsináljam, akkor mi értelme segítsek neki, akkor csinálom az enyémet s kész. Így összement a tej, de vannak kisebbek, akikkel együtt tudunk dolgozni."*
- *„Ha valami érdekel, annak bármikor bárhol utána tudsz járni, főleg most, egy telefonnal s egy internettel bármit megtudsz. Én ezeket az uniós képzéseket, amire lepengetnek ilyen olyan nagy összegeket tiszta pénzpocsékolásnak látom. Nem mintha baj volna, mert ide jön be a pénz az országba, az itteni körforgásba kerül be, de nem látom értelmét."*
- *„Én nagyon megosztó személyiség vagyok, engem nem lehet középúton venni, engem vagy utál valaki, vagy szeret. Ilyen is van, olyan is van."*
- *„A jövőre nézve köd van. Oda jutottam, hogy nem tudok tervezni. Nem látok előre tíz métert. Van egy jó ismerősöm (…) azt mondja, hogy édes fiam, azt tanuld meg, hogy többet ér egy méter kereskedelem, mint egy kilométer munka. Igaza van. A munkában nem tudsz tervezni. Most arra fogunk ébredni az ősszel, hogy ilyen 35-40 banis pityókaárral kell dolgozni. El kell adjál húsz kilo pityókát, hogy vegyél egy liter motorinát. Erre tervezni nehéz. Aztán innovációról ne is beszéljünk. Még pillanatnyilag nem tudom. Amikor nem tudja a jobb kéz, hogy mit csinál a bal, amikor állami intézményekben olyan emberek vannak, hogy fogalmuk sincs mit kellene csinálni. Egy jogász próbálja megszabni egy kataszteri hivatalnak, hogy hogyan kell kinézzen egy telekkönyv, vagy elvárja, ma ebbe ütköztem bele például, hogy egy telekkönyvön azt írja, hogy „teren necunoscut" abból a szempontból, hogy kültelek-e vagy beltelek, de alul kiköti, hogy nem beltelek. Akkor te írasd rá a kataszteri hivatalnál, hogy kültelek, de miért, ha nem beltelek, akkor mi tud az még lenni? Ebbe beleköt, és erre kell most csináljak egy ezer*

lejes dokumentációt, tizenöt munkanap, hogy „necunoscut" helyett legyen „extravilan".

- *„Nem érdekli az embereket, egyáltalán nem érdekli, sőt, még örülnek, ha valami nem sikerül s tudnak pletykálni rajta. Ez általános emberi hajlamosság. Ez mindenhol így van, ha valami nem megy, jaj de jó. Most nem éppen, hogy jaj de jó, de hallottad-e, hogy… s egyet lehet pletykálni rajta, ennyi. Nem érdekli annál jobban az embereket. Ha sikerül s nagyon jól megy, akkor hmm… kicsit elsopánkodunk rajta s annyi, de ha nem sikerül akkor még jobb."*

Az adatfelvétel tervezésekor nem terveztünk be olyan kérdéseket, amelyek az egyes stílusok kialakulásának, alkalmazásának hátterét igyekeztek volna feltárni. Ezért jelenleg nem tudunk magyarázatokat megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy az egyes stílusok milyen mértékben lehetnek személyiség függőek, tevékenység függőek vagy lokális jellegűek (az egyes helyi közösségek eltérő jellege, vagy a negatív tapasztalatok hatása). A tapasztalat azt mutatja, hogy mindhárom stílusra bőven van példa, az egyes stílusok az esetek többségében nem keveredtek. Mindhárom stílusban közös a szereptudat, annak hangsúlyozása vagy érzékeltetése, hogy az innovatív agrárszereplők többnek, korszerűbbnek, értékesebbnek tartják saját tevékenységüket, mint a közvetlen környezetüket alkotó, jóval nagyobb számú, elsősorban pénzkiváltó vagy önfenntartó jellegű családi agrártevékenységet. Különböznek azonban ezek a stílusok abban a tekintetben, hogy mennyire tartják, vagy nem tartják fontosnak az innovatív szerepek társadalmi beágyazódását. Az aktív támogatók hangsúlyozzák a társadalmi beágyazódás fontosságát és gyakorlati lépéseket tesznek ennek érdekében oly módon, hogy ez a tevékenység folyamatosnak, programszerűnek mutatkozik. A távolságtartók szintén hangsúlyozzák a társadalmi beágyazódás fontosságát, de negatív tapasztalatokra, sikertelen kezdeményezésekre hivatkozva úgy vélik, hogy a gyakorlatba ültetéssel nem érdemes vagy nem lehet foglalkozni. A passzív támogatók csoportja nem hangsúlyozza a társadalmi beágyazódás fontosságát, miközben érzékelteti azt, hogy rendelkezik innovatív tudással, kompetenciákkal. Tudásátadásra, innováció terjesztésre azonban csak akkor vállalkozik, ha ilyen vonatkozásban konkrét kéréssel fordulnak hozzá. Mindhárom esetben olyan egyéni módon fölépített agrárstílusról beszélhetünk, amely évek során épült ki, és szorosan hozzátartozik az azt alkalmazó személyhez. A stílust a mindennapi gyakorlat újratermeli, nem könnyen változik. Megfogalmaztuk azt az álláspontot, hogy ezeknek a stílusoknak a megismerése (még pontosabban kiépülésük feltételeinek és folyamatának elemzése) hozzá-

segíthet ahhoz, hogy a változtatás módozatai elgondolhatók és tervezhetők legyenek. Az ilyen jellegű szakmai munka célja az lehet, hogy szakpolitikai eszközökkel, szervezési, anyagi és legitimációs támogatásokkal növelhető legyen az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazottsága.

5.2. A társadalmi beágyazódás mintázatai

Ebben az elemzési fejezetben azt vizsgáljuk, hogy az innovatív gazdálkodók körében milyen konkrét mintázatai vannak a helyi közösséghez való viszonyulásnak. A vizsgált esetek többségében markánsan megmutatkozik az új kezdeményezés és a helyi domináns családi gazdálkodási gyakorlat közti különbség, és erős az az öndefiníciós és narratív gyakorlat, amely az új kezdeményezés és a helyi kontextus közti viszony értelmezésére és kezelésre irányul. Elemzésünkben részletesebben csak a társadalmi beágyazódás lokális módozataival foglalkozunk. A helyi beágyazódást növelni kívánó kezdeményezések bemutatása előtt két olyan kontextus jellemzőit mutatjuk be, amelyek hatással vannak, vagy hatással lehetnek a helyi beágyazódási folyamatok alakulására. Az első ilyen kontextus az a viszony, amely helyi léptékben az újszerű kezdeményezés és a helyi társadalom között kialakul (5.2.1.). A másik kontextus, amelynek hatása elvben fontos lehetne, de egyelőre még minimális, a lokalitás feletti térségi hivatali/szakintézményi környezet (5.2.2.). Ezt követően röviden ismertetjük a választott elemzési szinteket (5.2.3.). A helyi kezdeményezéseket két részben ismertetjük, első lépésben (5.2.4.) a beágyazódás strukturális mintái és azokhoz kapcsolódó narratívák kerülnek bemutatásra, második lépésben a gyakorlati jellegű kezdeményezések (5.2.5.). Ezt követően kitérünk annak bemutatására is, hogy az innovatív vállalkozók a továbbiakban hogyan képzelik el lokális szerepüket (5.2.6.).

5.2.1. A helyi viszony, mint kontextus

Amint azt a tanulmány módszertani fejezetében jeleztük, az innovatív szereplők körében a helyi környezethez, a helyi társadalomhoz való viszony értelmezése gyakorlatilag folyamatos tevékenységnek tekinthető. Ennek a viszonynak az értelmezése az interjúkban gyakran megjelenik olyan szövegkörnyezetben is amikor a kérdés más témára vonatkozott. A viszonyra vonatkozó kérdésekre pedig olyan válaszok születnek, amelyekben az explicit, normatív értékelés és az

eseményjellegű tapasztalatokra való hivatkozás egyaránt fontos szerepet kap. A kettő együttes megjelenítése arra utal, hogy az innovatív szereplők számára kialakult egy átfogó jellegű és tartós értelmezés a helyi társadalmi környezet viszonyulásáról, ezt nem nehéz megfogalmazniuk, és szívesen említenek konkrét eseteket a kialakított értelmezés igazolására. A társadalmi beágyazódás növelését célzó kezdeményezések számára ez a kialakított értelmezés képezi a kontextust, ez adja a keretet a kezdeményezések tartalmi/formai tervezéséhez, szervezéséhez és az innovatív szereplők oldalán az utólagos értékeléshez is. A következő narratíva részletek ezt a kontextust körvonalazzák. (A szövegrészletekhez kapcsolt zárójeles kiegészítések a szerzők bejegyzései).

„Szerintem elég sokan értékelnek, mert itt főleg errefelé nem olyan sok ilyen 20 éves van, mint én, hogy aki foglalkozik úgymond ennyi mindennel, és még munkahelye is van, s ezt egyszerre csinálja. Sokszor egész nyáron a melegben is inkább még dolgozok, minthogy mennék valamerre strandolni. Viszont van, aki sokkal jobban értékeli, lehet, hogy van olyan is, aki elítél, s aki irigykedik. (...) Én úgy látom, hogy hogyha segítségre van szükségem, vagy valami információra, akkor általában segítnek és pozitív hatást tapasztaltam."

„Érdekesek, megosztóak (a vélemények). Van, aki nyíltan megmondja, hogy milyen jó kezdeményezés és sok sikert kíván, és ilyenek. Vagy vannak, akik furán néznek, nem irigykedve, hanem inkább ilyen negatív véleménnyel, hogy úgysem lesz semmi. Ilyesmik. Vagy azt mondják, hogy nem érdemes foglalkozni.(...) Szerencsére olyanok vagyunk, hogy nem érdekel mások véleménye, csak azoké, akik fontosak vagy közel állnak hozzánk. Azok úgy is őszinték és jóindulatúak.(...) Támogatnak, bátorítanak. Kérdezik, hogy mikor lesz ribizli, szeretnének vásárolni. Tudják, hogy bio..."

„Én azt látom, hogy még helyileg is szükség van ilyen jellegű beruházásokra, szívesen részt vesznek a falusiak is bármilyen jellegű programban, hogyha arról van szó, tehát nyitottak ilyen szempontból. Most a kisebb közösségről beszélek, mint amilyen (a mi falunk). Amúgy bátrabban neki kellene fogjanak ők is, mindenki saját lehetőségei szerint. (...)Kezdetben elég pesszimista módon álltak hozzá, mókásnak találták ezt, hogy panziót létesítek. Volt, aki mosolygott a dolgon, de most már úgy látom, tetszik nekik. Szerintem örülnek annak, hogy van, hogy valami megmozdult, én ezt mondanám."

„Egy bizonyos szintig, mikor valaki elkezd méhészkedni, nem vesznek tudomást róla. Úgy tartják, hogy legyek, bogarak. Mindennek nevezik, csak méhnek nem. Bizonyos szint után, mikor le tudsz tenni valamit az asztalra, elérsz valamit, akkor rájönnek az emberek, hogy ott már tudás áll a háttérben. A legyekből vagy bogarakból, ki hogy nevezi, ezekből képes vagy ilyen dolgot csinálni. Vannak emberek, akik a mai napig nem tudják értékelni, mert lehet, hogy olajba vagy fába pénzt látnak, de anyagi javakat ebben nem látnak, és ezért mint személy sem tudnak úgy értékelni. Én szerintem értékelik, amit csinálok."

„Először egy kicsit kételkedve fogadták, hogy mi lesz ebből, de most úgy látom, hogy látják ők is, hogy van értelme, van eredménye. Kisebb földeken, mint 10 ár, vagy 20 ár, vagy akár 30 ár fölösleges foglalkozni krumpli termesztéssel. Ez nagyon látszik. Nagy energia és időráfordítás kell, amíg azt a kis földet megszántod, beveted, s a termés, ami kijön az kevés. Ezen gondolkodtunk mi is nagyon sokat. Mit lehet termelni, hogy ne maradjon üresen a föld, és ne krumpli legyen benne. Így lett a ribizli. Mindenki nézte. A szomszédoknál még mindig ott van a pityóka két felől. Nézték, hogy mi lesz ebből, de már látják, hogy van értelme annak, amibe belekezdtünk. Már érdeklődnek, hogy esetleg még mit lehetne. Az egyik szomszéd azon gondolkodik, hogy mi lenne, ha gyümölcsfákat ültetne, főleg, hogy elindult az almalé préselése. Úgy néz ki, hogy még ötletet is adtunk, hogy mit ültessenek."

„Nagyon nagy a zárkózottság falu szinten. Városon mindenki az ajtaját bezárja, de falun, ha hosszan járunk sajnos az a tapasztalat, hogyha egyszer új kerítést tesznek a régi helyére, az legalább tíz centivel magasabb. S ez azt jelenti, hogy zárkóznak el az emberek úgy politikától, mint bármitől. Bevan húzódva, s köszöni szépen jól elvan, s ez nem jó, nem egy közösségépítő dolog. De ezt tessék megfigyelni, mert érdemes, és akármelyik faluban ez történik. (...) Egyre zárkózottabbak. Régebb nyitottabbak voltak, most már mivel van otthon internet, és a televízióban nem tudom hány csatorna, már más a helyzet. Az idősebbek is inkább mennek be a házba, minthogy egymáshoz járjanak."

„Nem igazán szoktak visszajelzések lenni. Első évben ugye kevés hal lett, és a férjem már akkor adott a szomszédoknak belőle, mert adakozó típus. De se jót nem mondanak, se rosszat."

„Nagyon sok irígy ember van, de akárhogy is, itt az a helyzet ebben a világban, és örökké ez volt. Ha megmozdulsz, s valamit csinálsz, valamit fejlesztesz, akkor jól élsz, de ha semmit nem csinálsz, akkor a másikra hiába irigykedsz.(...) Szerintem úgy tartják, hogy jó dolog, mert

azután, utánunk még sokan elkezdték. (...) Ők csak azt látják, hogy milyen szép a kert és minden, de nem tudják, mennyi munka van belefektetve.

„Ez egy kényes kérdés, mert sok ember, aki meg sem próbálta nem tudja, hogy mivel jár, és sok embernek eltérő a véleménye. Sok ember támogat, elismeri a tevékenységem hasznosságát, míg mások irigykednek. Van pozitív visszajelzés is, de van olyan is, akitől negatív visszajelzést kapunk, mert van, aki nem próbálja meg, de irigykedik, hogy na, ez is nekiszökött, aztán majd meglátjuk, hogy meddig tudja csinálni. Kaptam hideget is, meleget is, de az ilyenektől el kell tekinteni. Az ember végzi tovább a dolgát s kész."

„Úgy gondolom, hogy talán az, aki állatot tart, vagy gazdálkodik, az igazából a mai világban nincs megbecsülve, legalábbis a helyiek szemében. Talán azt is mondhatnám, hogy néha bolondnak vannak nézve, hogy miért vállal egy ekkora munkát, és sajnos mindent értékben próbálunk kifejezni, és ha ebből a szempontból nézzük, akkor nem is nagyon éri meg. Mindenkitől azt halljuk, hogy egyre inkább nem éri meg ezzel foglalkozni, és mégis csináljuk, tehát kell egy elszántság, egy konokság, és szeretni kell ezt, mert ha ez nincs meg, akkor nem csinálja az ember."

„Hát ezt sokan kíváncsian nézik, hogy mi sül ki belőle, ez az, amit inkább tapasztaltam. Azt lehet mondani, hogy támogatnak nagyjából, ha egyébbel nem, tanáccsal. És hogy én hogy látok másokat? Mindenki csinálja úgy, ahogy tudja. Van, aki jobban csinálja, ez biztos. Inkább pozitív visszajelzéseket kaptam..."

„ Lehet, hogy itt a szomszédok is nekifognának ennek-annak, de nálunk itt irigység is van. Vannak irigy emberek, de viszont van, aki komolyan gondolja, s odaáll, s csinálja. Nem néz senkit, s az is a legjobb, ha nem érdekli a többi dolog, hogy ki mit mond, hanem megcsinálja. Ha nyert jó, ha nem, akkor az a saját problémája, nincs amit azzal csináljon."

„Nem volt problémám az emberekkel, hogy akadályoztak volna, vagy valami. Nekem személyesen nem is mondtak semmit. Egymás között attól elbeszélhették, amit gondolnak, de nekem nem mondtak semmit. Se jót, se rosszat."

„Az a helyzet tudod, hogy a földekkel mindig baj volt, tehát olyan értelemben, hogy például valakiknek van két parcella földje egymás mellett, s békében legyenek egymással, olyan még nem létezett, s nem is fog létezni soha. Tehát nem föltétlenül tetszik mindenkinek, hogy mi most

földeket vásárolunk, vagy új földeket bérelünk ki, s terjeszkedünk, mert ahogy nő az állomány, úgy több földre van szükség. Ez senkinek nem tetszik különösebben, de így nagyobb ellenkezések nincsenek."

„A közvetlen környezetem elfogadja, mert mindenki ezzel foglalkozik valamilyen szinten. A távolabbiak közül sokan azt mondják hülyeség, mert nem éri meg..."

„A pályázás volt eleinte újdonság mindenkinek, mert ugye itt nem pályázott senki majdnem, és mi az elsők között pályáztunk, s feltűnő volt, hogy s ezért érdeklődtek tőlünk. A legtöbb ember azt mondta, hogy ebbe nem mennének bele. Sok olyan ember volt, aki azt mondta ne foglalkozzunk ezzel, mert nem lesz jó, azt jósolták bele fogunk bukni. Ha rájuk hallgattunk volna, akkor nem pályázatunk volna, s nem próbáljuk csak erre átállni. Nem hallgattunk rájuk. Eldöntöttük, hogy ezt akarjuk. Meghallgattunk mindenkit, ha jót mondott, ha rosszat, s aztán mi válogattunk a vélemények között. Aki benne van, az tudja, azt szokták mondani. Egy kívülálló nem úgy látja a dolgokat, mint az, aki benne van. Jót, rosszat, mindent lehet hallani. Nem mindenkinek egyforma a véleménye."

Az innovatív vállalkozók által kialakított interpretációk egyértelműen jelzik azt, hogy a helyi társadalommal kialakított viszony ambivalens és időben változó. Az ambivalencia az elfogadás – elutasítás együttes jelenlétére utal, és az innovatív kezdeményezés minden elemével kapcsolatban megjelenhet (a kezdeményező személyisége, mindennapi tevékenysége, céljai, termékei, magatartása, illetve a kezdeményezés általános megítélése). A megítélések időbeli változása az innovatív kezdeményezők interpretációja szerint pozitív irányú, a kezdeti elutasítást, negatív megítélést a későbbiek során megengedőbb, elfogadott vélemények vagy egyértelműen pozitív viszonyulások váltják fel. Ez a folyamat egyfelől azt jelzi, hogy a helyi társadalom minden újítást idegenszerűnek tekint és induláskor igyekszik elhatárolódni tőle. Másfelől pedig arra is utal, hogy a vizsgált térségben az újszerű kezdeményezések elfogadása személyes tapasztalatokhoz kötött. Ez pedig egyértelműen arra utal, hogy az innovatív kezdeményezések beágyazódása csak akkor lehetséges, ha a vállalkozás és a helyi társadalom között érintkezési felületek alakulnak ki. Ebből a szempontból azt lehet mondani, hogy az innovatív szereplők – tudatosan vagy ösztönösen – helyesen ismerik fel, hogy általuk kezdeményezett konkrét akciókra, megmutatkozásokra, együttműködési keretek kialakítására van szükség ahhoz, hogy társadalmi elfogadottságuk kialakuljon, megerősödjön, az

innovatív vállalkozás által hordozott szemléletnek, értékeknek, technológiai újításoknak a helyi társadalmi környezetre hatása legyen.

Elemzésünk következő részében azt mutatjuk be, hogy az új vállalkozások és a helyi társadalom között kialakult viszonyban az innovatív szereplők milyen konkrét kezdeményezéseket tesznek.

5.2.2. A lokalitáson túlmutató módozatok

Fontosnak tartjuk kiemelni azt, hogy a székelyföldi térségben az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazódásának vannak a lokalitáson túlmutató módozatai is. Ezeknek három nagyobb csoportját lehet elkülöníteni:

- Az agrárinnovációs kezdeményezések pozitív szerepét hangsúlyozó programok, diskurzusok, szerveződések
- Térségi fogyasztói attitűdök és gyakorlatok
- Térségi hivatali/szakintézményi környezet

A módozatok egyik csoportját azok a nyilvános diskurzusok, egyesületi szerveződések és tevékenységek, illetve intézményes támogatási vagy szakpolitikai programok alkotják, amelyek székelyföldi, megyei vagy mikroregionális léptékben jelennek meg, és amelyek egyértelműen az agrárinnovációs kezdeményezések pozitív szerepét hangsúlyozzák. Ezek elemzése külön szakmai feladat, szerepükkel kapcsolatban csupán két észrevételt fogalmazunk meg. A társadalmi beágyazódásnak ez a lokalitás feletti szintje nem különíti el és nem nevezi meg célcsoportként az innovatív szereplőknek azt a körét, amelyet jelen kutatássorozat eredményei alapján térségi léptékben innovatívként jelöltünk meg (ennek kritériumait lásd jelen tanulmány bevezető részében). A lokális lépték felett szerveződő diskurzusok, szervezési és támogatási gyakorlatok sokkal nagyobb és heterogénebb célcsoportot céloznak meg, részben a szakintézményi nyilvántartások, részben az érintettek öndefiníciós gyakorlata alapján. Ezért a társadalmi beágyazódáshoz kapcsolható ilyen diskurzusok, programok és szerveződések a helyi fejlesztés, a helyi termék és az agrárinnováció általános és normatív jellegű pozícionálását végzik, vagy pozícionálódását támogatják. Jellegzetes példái az ilyen módozatoknak a következők: termelői-értékesítési hálózat szervezése megyei önkormányzati keretben, vásárok szervezése, az ilyen jellegű tevékenységek hivatalos tematizációja, hálózatok, egyesületi vagy klaszterszerű együttműködési keretek kialakítása stb. Ezen a szinten egyfelől a termékek és a termelők nyilvános és nagyon általános jellegű pozícionálása zajlik, másfelől pedig értékesítési megoldások keresése. A jelen tanul-

mányban tárgyalt innovatív tartalmak nem kerülnek megnevezésre, mint ahogy az újszerű kezdeményesek tényleges társadalmi elfogadottságának mértéke sem.

A lokális léptéknél tágabb körben működő társadalmi beágyazódás másik területét a fogyasztói attitűdök és gyakorlatok jelentik. Ezek a vizsgált térségben elsősorban az agrárjellegű termékekre és termelőkre irányulnak, tartalmi szempontból pedig a termékek megbízhatóságára (felhasznált nyersanyag, termelési technológia) illetve árára vonatkoznak. A vásárlói attitűdök pozitívak a „helyi termék" folyamat/mozgalom értékét és szükségességét illetően, egyéb tekintetben (felhasznált nyersanyagok és technológiák megítélése, a kereskedelmi árak véleményezése) azonban ambivalensek. Az agrárjellegű kezdeményezések konkrét innovatív tartalmaival nem foglalkoznak.

Végezetül meg kell jegyeznünk azt, hogy a lokális lépték feletti társadalmi beágyazódás intézményes szintje hiányos, illetve ellentmondásos módon működik. Ennek a szintnek a fontosabb területei: szakintézményi nyilvántartások és ellenőrzések, engedélyeztetési folyamatok, hiteligénylési lehetőségek, pályázati rendszerek, szaktanácsadási szolgáltatások, igénybe vehető szakmai szolgáltatások, értékesítő hálózatok, média) és ehhez az intézményes szinthez az innovatív szereplők általában ellenségesen vagy távolságtartó módon viszonyulnak. Különösen fontosnak mutatkozik ezen a szinten a pályázatokkal, a bankhitelekkel, valamint az adminisztratív ügyvitellel foglalkozó szakintézményekhez való viszonyulás elemzése. Az alábbiakban bemutatott rövid szövegrészletek szemléletesen jelzik a lokalitás feletti intézményi szintekkel való kapcsolat problematikus, diffúz jellegét.

Pályázatok

„Gondolkodtunk volt erről egy időben mi is, hogy jó lenne csinálni, de úgy látjuk, hogy több hátránya van, mint előnye. Hát például ennél a fagyasztó raktár építésénél is nagyon-nagyon sok mindent le kell kötni, saját földtelket, mindent be tenni cég névre, s a másik az, hogy az ember nem tud akkora raktárépületet tervezni mekkorát szeretne, hogy mondjuk mutasson is azon a telken, ahol van. Hanem, akkor csak akkorát lehet, ami a megengedett, így kis épület kétszer annyiba kerül pályázaton keresztül, mintha az ember saját erőből csinálná. Tehát nagy részét elviszi a pályázatnak fölösleges kiadásokkal, és annyi hogy a technológiát meg lehetne akkor egyből vásárolni, de reméljük, hogy lépésenként így is összejön. Túl nagy lekötöttség, túl sok ellenőrzés, túl sok szigor és emiatt aztán nem ragaszkodtunk, rengeteg a bürokrácia, és el is lehet bukni apróságokon, meg visszafizettetek, tehát nem hiszem, hogy ezzel mi élnénk. Van, akinek járható út, de ilyen kisebb összegeknél nem éri meg kockáztatni szerintem."

Bankhitelek

„Ha lehet óvakodunk tőle ameddig engedi a takarónk, hát pontosan a kamatok miatt, és amiatt, hogy az ember, amikor nagyon lelkes akkor nem tudja felmérni, hogy hosszútávon mekkora tehertételt jelent hosszú évtizedek során egy hitelt törleszteni, hogy mennyire bele tud fásulni, ki tud égni, mert már nincs meg az újdonság ereje, és akkor el is tud keseredni hogyha van egy ilyen nyomás állandóan rajta. Úgyhogy jobb kevesebbel megelégedni, persze vannak esetek, amikor valakinek nagyon kreatívan van egy ötlete, és nincs, amiből elinduljon és meg van száz százalékban győződve, hogy hoz az az ötlet, akkor talán érdemes belevágni, ha nincs más útja."

5.2.3. Elemzési szintek

A gazdasági szereplők társadalmi beágyazódásával foglalkozó szakmai munkák többféle elemzési szintet javasolnak. Hasznos áttekintő tanulmány ebből a szempontból Michal Dudek munkája (Dudek, 2016), amelyben a szerző a szakirodalmi megközelítések szemléje keretében a beágyazódás négy nagyobb típusát különíti el: kognitív, strukturális, kulturális és politikai (intézményi) beágyazódás. A szerző saját értelmezési modellje – nagyobb lengyelországi kutatási program eredményei alapján – nyolc tényezővel számol. A különféle megközelítések és tipológiák felhívják a figyelmet a beágyazódási folyamatok összetett és dinamikus jellegére, arra, hogy a beágyazódás olyan komplex fejlődési folyamat, amelyben a kölcsönösség, a hitelesség, a tudás és tapasztalat alakulását az adott társadalmi tér alakítja (Zahra, 2007).

Tanulmányunkban lokális szinten próbáljuk bemutatni a beágyazódás gyakorlati mintáit. Természetesen ez nem különíthető el a regionális léptékű kapcsolódásoktól. A terepen végzett munka alapján azonban úgy látjuk, hogy két tényező is indokolja a lokális léptékű elemzés lehetőségét és fontosságát. Az egyik a lokalitások sajátos, társadalomtörténeti előzményekről fakadó kiemelt szerepe, a másik pedig a vizsgált innovatív kezdeményezések jellegéből adódik (kisléptékű kezdeményezések, korai alakulási fázisban vannak, sok tekintetben csak kismértékben formalizáltak, a lokális kontextust tekintik sok vonatkozásban a legfontosabb működési és viszonyítási környezetnek).

Az általunk vizsgált térségben lokális szinten három elemzési témakör mutatkozik célravezetőnek: a lokális léptékű strukturális beágyazódás, a gyakorlati jellegű kezdeményezések, és a diszkurzív gyakorlat. Jelen tanulmányban mindhárom

témakörhöz tartozó mintázatokkal foglalkozunk. Jelezzük ugyanakkor, hogy a diszkurzív gyakorlat elemzése – összetett jellege okán – külön elemzés tárgyát is képezheti.

- A lokális léptékű strukturális beilleszkedés a vizsgált térségben arra vonatkozik, hogy a domináns családi gazdálkodási modell (amely egyben családi léptékű életvezetési modell is) és az innovatív kezdeményezés között melyek azok az egybeesések, közös pontok és működési módok, amelyek az új kezdeményezés idegenszerűségét csökkentik, az új kezdeményezést magától értetődően a lokális világ részévé teszik.
- A gyakorlati jellegű kezdeményezések, programok témaköre az innovatív agrárszereplő által kínált lokális együttműködési lehetőségekre vonatkozik, valamint azokra a kezdeményezésekre, amelyekre az innovatív szereplő vállalkozik.
- A társadalmi beágyazódás összetettebb formája a diszkurzív gyakorlat és az ennek nyomán termelődő tudás. Ez működik az agrárszereplők szintjén és a helyi lakosság (vagy annak egy része) szintjén is. Ez utóbbi nem képezte kutatásunk tárgyát. Az azonban megfigyelhető, hogy az innovatív szereplők érzékelik/ismerik a rájuk irányuló helyi diskurzust, fontosnak tartják azt tételesen is idézni és értelmezni. A helyi diskurzus irányulhat az új kezdeményezés általános megítélésére, illetve az innovatív szereplő együttműködési kezdeményezéseire (amennyiben vannak ilyenek), az innovatív szereplő mindkettőre figyel és értelmezi is azt. Ezek alapján a saját helyzet megnevezése, értelmezése az innovatív szereplő oldalán négyféle tartalmi összetevőből állhat:
    - A saját tevékenység és saját szerep megjelölése
    - A lokális társadalmi-táji adottságok egészéhez való viszony megnevezése, értelmezése
    - Viszonyulás azokhoz a helyi véleményekhez, attitűdökhöz, amelyek általános jelleggel foglalkoznak az újszerű kezdeményezéssel, a vállalkozó személyével
    - Viszonyulás azokhoz a helyi véleményekhez, attitűdökhöz, amelyek a konkrét együttműködéshez kapcsolódnak

5.2.4. Strukturális beágyazódás, kapcsolódó narratív minták

Az innovatív kezdeményezéseknek több olyan jellemzője is van, amelyek a helyi szinten domináns családi gazdálkodási modellekben is fellelhetők, és amelyek a lokális közösség számára azt az üzenetet hordozzák, hogy az új kezdeményezések nem minden tekintetben újszerűek és szokatlanok, hasonlítanak a jól ismert és elfogadott helyi mintákra. Jellemző példák, amelyek arra utalnak, hogy az újszerű kezdeményezés bizonyos vonatkozásokban a helyi társadalom részeként értelmezhető: a gazdálkodás dimenziója (terület nagysága, gazdasági épületek, géppark stb.) hasonlít a családi gazdaságokéra, a munkaerőt többnyire a családtagok biztosítják, térben nem különülnek el, a gazdálkodóknak a helyi közösséggel való kapcsolata nem változik meg teljes mértékben, nem mutatnak gyors vagyongyarapodást, viselkedésük sok tekintetben hasonló marad, és arra is van példa, hogy más munkahely mellett gazdálkodnak stb. A hasonlóságok érzékelése a beágyazódás szempontjából azért fontos, mert ezek révén a helyi közösség tagjai valamilyen mértékben fogódzókat kapnak az új kezdeményezések értelmezéséhez. Ettől eltérő példát jelentenek az üzemszerűen működő agrárvállalkozások (amennyiben egy településen van ilyen), amelyek minden tekintetben mások, mint az ismert családi gazdaság. Ezért a rájuk irányuló értelmezés affirmatív és szinekdochés jellegű (valamilyen kiragadott konkrét elem vagy előítélet alapján fogalmaz meg a helyi közösség velük kapcsolatban távolságtermelő pozitív vagy negatív állításokat). Az innovatív agrárkezdeményesekhez való viszonyulás ezzel szemben – a strukturális hasonlóságoknak, illetve az ebből adódó értelmezési lehetőségeknek köszönhetően – árnyaltabb, többféle és változó. A beágyazódásnak ez a módozata nem tudatos jellegű tevékenység és inkább implicit jellegű. Az innovatív vállalkozó oldaláról azt „üzeni" a helyi közösségnek, hogy „nem vagyok teljesen más", „ide tartozom", „a helyi közösség, a helyi társadalom része vagyok".

- A tanulmány előző részeiben többször utaltunk rá, hogy az innovatív szereplők fontosnak tartják az öndefiníciót, újszerű tevékenységük megnevezését és személyiségük lokális léptékű egyediségének hangsúlyozását. Az öndefiníciós tevékenység a helyi környezettől való elkülönböződést, a „másság" felmutatását szolgálja. Érdekes fejlemény azonban, hogy ezt az öndefiníciót olyan elemekhez kapcsolják, amelyek a helyi kontextus alkotóelemei, amelyek a lokalitáshoz tartoznak, és amelyeket a helyi társadalom tagjai ismernek. Jellegzetes példák, megoldások:

- Azt hangsúlyozzák, hogy a szülők (az elődök) örökségét meg kell őrizni, tovább kell vinni. Ezt kimondhatják elv/meggyőződés formájában („nem szabad elpazarolni amit a szülők megszereztek") vagy konkrét vagyonelemre utalnak (földtulajdon, állatállomány, meglévő gazdasági épületek hasznosítása).
- Hangsúlyozzák azt, hogy ehhez a településhez tartoznak, itt születtek, ennek a településnek az érdekében dolgoznak.
- Azzal érvelnek, hogy az újszerű kezdeményezést az ezen a vidéken, ezen a településen meglévő adottságok, értékek hasznosítására akarják építeni, a település érdekéért dolgoznak.
- A vállalkozás működtetésében a fenntarthatóságot hangsúlyozzák és nem a gyors profitszerzést, a biztonságos működést és nem a növekedést. Mindkét jellemző fontos tartozéka a családi gazdálkodási modellnek is.
- Hangsúlyozzák, hogy nem akarnak feltűnően mások lenni, elkülönülni (eltekintve attól, hogy termékeik mások és alkalmazott termelési technológiájuk is más).

- A lokális léptékű beágyazódás fontos eleme az a törekvés, hogy az innovatív agrárszereplők követendő mintaként tematizálják magukat a helyi társadalom számára. Fontos számukra az, hogy mintát mutassanak olyan témakörökben, mint a táj tisztelete, a természeti környezet szeretete, az egészséges életmód, az önellátás biztosítása, a technológiai újítás, az önképzés stb. Meg vannak győződve arról, hogy amibe belefogtak az ebben a társadalmi környezetben hasznos és jó megoldás, azt másoknak is követniük kellene, és ez a váltás nem csupán a gazdálkodás gyakorlatára terjed ki, hanem a hozzáállásra, a fölvállat értékekre is. Ez egyrészt önlegitimációs narratíva (a saját különleges kezdeményezés igazolása), másrészt annak a szándéknak a kinyilvánítása, hogy készek cselekedni az általuk választott modell terjesztéséért.
- Az innovatív szereplők nagyobb része lokális léptékű vezető szerepet tervez vagy vélelmez a maga számára. Ez nyilván csak informális szerep, egyelőre sok esetben inkább az öndefiníció része mintsem a mindennapokban tapasztalható gyakorlat. Esetenként ennek a vezető szerepnek a működési területe túl is léphet a lokalitáson. (Itt jegyezzük meg, hogy az informális leader szerepeknek a vizsgált térség településein jelentős

társadalomtörténeti hagyománya van). A vezető szerep narratív konstruálása abban mutatkozik meg, hogy büszkék tevékenységükre, tevékenységük hitelességére, újszerűségére, és ezzel mintegy a helyi társadalom fölé pozícionálják magukat. A vezető szerep gyakorlati működtetésére kevesebb példa van: helyi események szervezése, nyilvános előadás stb.

- A társadalmi beágyazódásra való törekvést jelzi az is, hogy az interjúalanyok szerint fontos számukra a közvetlen környezet elismerése. Tudomásul veszik az elutasító vagy a távolságtartó viszonyulásokat is, de ezeket az ismeretek hiányával, vagy a megalapozatlan rosszindulattal magyarázzák és átmeneti negatív jelenségnek tekintik.

- Beazonosítják, vagy akár értelmezik is azokat a korlátokat, amelyek a helyi beágyazódás útjában állnak.

- Sajátos módon oldják meg a biogazdálkodás térségi fontosságával, aktualitásával kapcsolatos érvelést. Az érveknek csak egy kisebb része képviseli a szélesebb körben forgalmazott és divatos indoklásokat (védjük a környezetet, legyen egészséges az élelmiszer stb.) Az érvek nagyobb része a lokális kontextusból származik, és ezzel az eljárással az új kezdeményezést a lokális társadalomhoz igyekeznek kapcsolni. Saját tevékenységük előzményeként nem a szülők gyakorlatát említik, hanem a nagyszülőkét, akik még „vegyszerek használata nélkül", természetbarát módon gazdálkodtak. A szülők nemzedékének (és gazdálkodási gyakorlatának) az „átugrása" elsősorban legitimációs gesztus, hiszen a nagyszülőktől sem tudást, sem technológiát nem vettek és nem vesznek át. A korábbi „természetes" állapotra való visszautalás, illetve a korábbi állapotnak a ma értékeivel való összekapcsolása az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazódását támogatja.

5.2.5. Gyakorlati jellegű beágyazódási minták

A társadalmi beágyazódást megalapozó vagy erősítő gyakorlatok a tartalom, a forma, a rendszerszerűség, a méret, a célok, a fenntarthatóság tekintetében egyaránt sokfélék. Amint arra korábban már utaltunk, ezek a kezdeményezések az innovatív agrárszereplők személyes hozzáállására és erőforrásaira alapozódnak.

Jellegzetes példák a következők:

- Alkalmi vagy tartós munkaalkalom biztosítása a helyi közösség tagjai számára, ehhez kapcsoltan annak hangsúlyozása, hogy ez a gyakorlat a helyiek megsegítését célozza.
- Termelési együttműködési formák kezdeményezése és kialakítása olyan családokkal, amelyek elfogadják az innovatív szereplők termelési technológiájának alkalmazását, illetve annak felügyeletét.
- Olyan helyi rendezvények saját erőből való szervezése, amelyek az innovatív agrárszereplő által fölvállalt elvek és értékek mentén szerveződnek. Ezek lehetnek kifejezetten a vállalkozó tevékenységéhez kapcsolható programok, de fölvállalhatnak tágabb témakört is.
- Alkalmi vagy rendszeres tanácsadás termelési technológiai kérdésekben vagy új vállalkozás elindításában. Ennek egyik formája, amikor az innováció képviselője maga kezdeményezi a tevékenységet, más esetekben megkeresésre vállalja ezt a feladatot. Mindkét változatban megjelenik annak kiemelése, hogy az innovatív szereplő készen áll az ilyen jellegű feladatokra vagy kérések teljesítésére és szívesen végzi azt.
- Ismeretátadás, tanítás alkalmi megkeresés alapján, vagy szervezett, akár intézményes formában. Narratív szinten hasonló módon jelenik meg az elkötelezettség hangsúlyozása, mint a tanácsadás.
- Szakmai jellegű technológiai szolgáltatás végzése alkalmi jelleggel vagy rendszeresen, hasonló területen tevékenykedő gazdák számára.
- A település nevének az értékesítési és marketing tevékenységben való használata. Ez különösen értékes segítség olyan kisebb, marginális helyzetű települések esetében, amelyek más helyi értékekről vagy eseményekről nem ismertek.
- Megjelenés helyi termékvásáron.

A felsorolt példák szemléletesen jelzik azt, hogy az ilyen kezdeményezések kulcsfigurája az innovatív szereplő, akkor is, ha ő maga vállalkozik a program elindítására, és akkor is, ha csupán megkeresésnek, felkérésnek tesz eleget. Az is jól látható a felsorolásból, hogy ezek a kezdeményezések alkalmi jellegűek és nem intézményesítettek. Nagyon kevés kivételtől eltekintve nem illeszkednek bele helyi hivatalos intézményekbe, azok programjaiba. Az egyedi és efemer jelleg azonban

nem csökkenti az ilyen kezdeményezések társadalmi szerepét és hasznosságát, mert a helyi közösség oldalán termelődő értékelések az innovatív szereplők személyiségének és tevékenységének egészét használják értelmezési keretként, nem csupán az adott konkrét eseményt vagy rendezvényt. Minden ilyen egyedi kezdeményezés megítélése az innovatív agrárszereplőről kialakított helyi tudás egészébe integrálódik. Ezért a helyi beágyazódást az is erősítheti, ha az innovatív szereplő csupán egy-két személyt alkalmaz, időnként kerül kapcsolatba a helyiekkel, ritkán tart előadást, vagy ad valakinek tanácsot. A helyi beágyazódás alakulása szempontjából nem a kezdeményezések mennyisége vagy sokfélesége számít, hanem a kialakult és menet közben változó lokális közösségi értelmezés „karbantartása". Ennek feltétele pedig az, hogy az innovatív agrárszereplő és a helyi közösség között legyen valamilyen érintkezési, kapcsolódási felület, amely a helyi közösség tagjai számára lehetővé tesz valamilyen mértékű rálátást és interpretációs gyakorlatot. Ahogyan az egyik interjúalany találóan kifejezi: mindig legyen méz, ha jönnek és igénylik, de nem kell rájuk erőltetni, mert akkor elfordulnak. Ebben a relációban a „méz" kicserélhető tanításra, tanácsadásra, alkalmazásra, egyéb együttműködésre, nyilvános szereplésre, magatartásra. Az ilyen folyamatban az innovatív agrárszereplő a közösségi tudás és a lokális identitás részévé válik.

5.2.6. További szerepvállalással kapcsolatos opciók, vélemények

A lokális léptékű társadalmi beágyazódási folyamatok további alakulásával kapcsolatban az innovatív szereplők álláspontja, további szerepvállalási elképzelése a mérvadó. Ezt azért mondhatjuk, mert egyelőre nem született olyan térségi szakmai program vagy intézményi kezdeményezés, amely ezzel a feladattal foglalkozna. A beágyazódási folyamatokat lokális léptékben egyfelől a helyi társadalom viheti előre abban az értelemben, hogy fokozatosan csökken az innovatív kezdeményezésekkel szembeni távolságtartás, növekszik a nyitottság és az együttműködési készség. Ez azonban passzív, befogadó szerep, és csak akkor vezet változásokhoz, ha maguk az agrárszereplők ágensként működnek, együttműködéseket, programokat kezdeményeznek. Amint arra a tanulmány előző fejezeteiben utaltunk, az ágens szerep működtetése függ a stílusoktól, amelyek részben a személyes adottságokból, részben pedig a korábbi együttműködési tapasztalatokból állnak össze, illetve az agrárszereplők erőforrásaitól. Arra a kérdésre, hogy „Vállalna-e

személyesen is valamilyen szerepet abban, hogy a településen jobban teret nyerjen az agrárinnováció?" az interjúalanyok az esetek többségében tartalmas, határozott válaszokat adtak, a válaszolás módjával is jelezve, hogy az ilyen kérdés számukra nem váratlan és a válasz megfogalmazása nem okoz számukra nehézséget.

A kapott válaszok egyértelműen arra utalnak, hogy tudatában vannak saját elitszerepüknek, annak, hogy olyan tudással vagy tapasztalattal rendelkeznek, amely a környezetük számára fontos lehet. Nem találkozunk olyan típusú válasszal, hogy "nem tudnák segíteni", "nem vagyok alkalmas vagy képes ilyesmire". Ha elhatárolódnak az ilyen szereptől, vagy fenntartásokat fogalmaznak az ilyen szerepvállalással kapcsolatban, akkor azt elfoglaltsággal, korábbi rossz tapasztalatokkal indokolják, vagy pedig azzal érvelnek, hogy ilyen szerepvállalásra nincsen szükség, nincsen rá valós igény.

„Igen, én szerintem vállalnék, én szeretek is tanítani, én szeretek gyermekekkel foglalkozni, ezért is gondoltam, hogy amit az előbb is mondtam neked, hogy az agrármérnökit hogyha elvégzem, akkor tudnék saját tapasztalatomból merítve átadni a diákoknak a tudásomat. Nemcsak azt, amit a könyvbe leírnak, hanem amit én megtapasztaltam."

„A Sapientián egy másodéves csoportnak megszervezték a farmlátogatást nálunk. Nem egy titkos folyamat. Vagy egy olyan dolog, hogy ne, lássák az emberek, most is a gazdák nap mint nap bejönnek, akiktől vesszük a borjukat, mert jó mérleg van, például sok faluban nincs mérleg, ezért a polgármesterek csinálhatnának helyi mérleget legalább a községeknek. Lehetne egy csomó mindent újítani, fejleszteni de ahhoz mind pénz kell. S a polgármesterekről a falvakba nagyon sok minden múlik."

„Órán is elmondom a tapasztalataimat a diákoknak, ha szervezett keretek közt igény lenne, akkor én szívesen segítenék, elmennék."

„Igen, én tanítani nagyon szeretek, de úgy látom, hogy nem lehet erőltetni vagy szerintem, nem szabad erőltetni. Megmondom őszintén, hogy én soha nem raktam a hátizsákba mézet és nem jártam üzletről üzletre, az úgy nem megy. Ha az állam felkopik is, itthon ki kell várni, míg ő jön ide. Na, ugyan így van, a gyereknek meg kell mutatni, hogy van méz. Az én dolgom, hogy legyen méz, ő kell, kérje és ezt nekem ki kell várni. (...) Hanem irtózni fog, úgy érzi, hogy kötelező."

„Szerintem, mindenki magának meg kellene lássa, hogy mit lehetne csinálni, hogy meg mi nincsen. Most mar az embernek vannak tapasztalatai, több mindenbe belevágott, ha valaki kikéri a véleményem, akkor biztos, hogy segítenek, elmondanám, hogy mik lehetnek a hátulütői, legalábbis az én szemszögemből, úgy amit meglátok. Mert az ember mar annyi ilyen olyan dolgot próbált, hogy azért már rálát dolgokra."

„Annyit meg szeretnék, hogy ha valaki ezt szeretné megtanulni, ilyen iskolás diákoknak szívesen megmutatnám vagy tanítanám őket. Mert azért nem rossz dolog ez, aki szereti es van amiből dolgozzon. Van nekem egy kis unokám, 7 éves, nagyon ügyes kezdett lenni, mar összetöri a tejet, megreszeli a sajtot a két kicsi kezével, mar amennyire tehetsége van. Nem szólok bele, ő amit akar az neki meg van engedve. Nem úgy van, hogy most icipici kezdő, es mondom, hogy ezt nem szabad, azt nem szabad. Dehogynem, kell engedni egészen, aki készíteni akarja és szereti. Most már csinál olyant, hogy kinyújtom neki a sajtot darabokra, megolvasztom, mert ugye forró a víz, nem tud abba belenyúlni, akkor vannak pici formák, szívek, csillag, meg rózsák, és akkor azt ügyesen rakja bele a formákba, teszi bele a hideg vízbe, hogy megszilárduljon. Máskor méteresre kinyújtom a sajtot, ő azt megfonja s olyan boldog."

„Ez nem olyan most, mint egy különleges ételnek az előkészítése, hogy stikák vannak benne, esetleg adok egy olyan tanácsot vagy egy ötletet, amit én tapasztaltam s ebbe a könyvben nincsen benne, az alap dolgokat mástól úgy is megkaphatja, tiszta szívesen. En nem vagyok ellene, sőt szeretek elbeszélgetni másokkal is. Bárkivel bárhol beszélgetsz, örökké valamit tanulsz, én is nap mint nap valamivel szembesülök, ha jó, ha rossz. A rossz is jó, mondjuk, mert levonod a következtetést, hogy következőkor nem úgy csinálod. Jó, ha az ember érdeklődik, jár-kel, hall, a négy fal között sokat nem tanul az ember."

„Ezt inkább átengednénk olyanoknak, akiknek nagyobb tapasztalatuk van, szakvégzettségük és jobbak ebben a dómiumban. Azt hiszem, hogy ebben nem vállalnánk szerepet. De a tapasztalatainkat elmondanánk bárkinek."

„Valamikor sokat csináltam egy pár évet dolgoztam ebbe, hogy fiatalokat vittünk kirándulni meg természetbe. De ezt most már hagyom másra, nekem nincs úgy energiám erre, az ember még időt szakít. Itt leginkább a szervezéssel van a gond, hogy egy ilyen dolgot összeszervezz."

„Nem, mert nagyon sok tevékenységem van. Jelen vagyok a megyei szarvasmarha tenyésztésnél is alelnök vagyok. Van Szebenben is beosztásom, így most már nem."

„Nem, mert senki nem tud a saját hazájában próféta lenni. Ha valaki meg kér, akkor szívesen segítek, de én látom, hogy az ország másik feléből eljön, megnézi, érdekli, nagyon értékeli. A településen kívül vannak érdeklődések, más országokból. Én láttam, hogy annyira negatívak, hogy például én ide olyan konferenciát szerveztem a faluban, hogy büszkék lehettek volna rá, hogy több országból jöttek, rengeteg tévés társaság volt, Realitate, Pro tv, Kanal D, azt esti 8 órás híradóban ment. A falut országszerte ismerik ez a tevékenység miatt, mert rengeteg tévés szereplés volt, nagyon sok olyan időszak volt, hogy hetente jött valamelyik tévés társaság. Új dolog volt, pozitívan vették, akkor szakemberek országszerte rengetegen jöttek, megnézték. Na de ez megvan a Székely emberben, hogy nem nyitott az újra, s nem az a mentalitás, hogy a szomszédnak van egy kecskéje s nekem is legyen, hanem hogy ha az én kecském megdöglött, akkor dögöljön meg a szomszéd kecskéje is, hogy neki se legyen. „

A bemutatott szövegrészek alapján az látható, hogy a további szerepvállalásra vonatkozó vélemények összefüggést mutatnak a stílusokról mondottakkal, az egyes vélemények határozottak, koherensek, erőteljesen személyes jellegűek és jól besorolhatók a stílusok elemzése során bemutatott három típus valamelyikébe (aktív, távolságtartó, passzív). Ugyanakkor ezek a jövőbeli szerepvállalásra vonatkozó opciók egész sor konkrét kezdeményezésre is utalnak, olyanokra, amelyekre az eddigiekben már volt példa, illetve amelyekre az innovatív szereplők lehetőséget látnak. A gyakorlati javaslatok többsége a tudásátadás, az ismeretterjesztés valamilyen formájára utal. A skála széles, az iskolai keretben szervezett előadástól a gyakorlati bemutatóig többféle változatot említenek, és a célcsoport is változatos. Mindez arra utal, hogy a térségi agrárinnovációs folyamatok – bár még mindez nagyon az elején tart – már eddig is jelentős mértékű tudás felhalmozáshoz vezettek, illeve kitermelték azokat a térségi szerepeket, amelyek ágensként tudnak működni a térségi agrárinnováció érdekében.

6. Összefoglalás

Néhány következtetés

- A narratív gyakorlat nagy szerepe – az ehhez a területhez kapcsolható komponensek sokfélesége, nagy száma alapján – arra utal, hogy a vizsgált agrárszereplők olyan lokális ágensek, akik diffúz és folyamatosan változó körülmények közepette próbálják saját magukat és tevékenységet

pozícionálni. Az innovatív farmerek, mint ágensek szerepének kutatásával kapcsolatban fontos észrevételeket tartalmaz Asta Kietavainen tanulmánya (2013), amelyben a szerző az identitás és a szerep narratíváinak konstruktív és változó jellegére hívja fel a figyelmet. Az általunk vizsgált térségre vonatkozóan érdemes hangsúlyozni azt, hogy korántsem „kész" szereplőkről van szó, nem csupán az innovációs folyamat „mozog" , hanem az innovatív szereplők identitása is változik. Ez utóbbi tény térségi fejlesztési szempontból pozitív adottságként is értelmezhető, mert elvben lehetőséget kínál az innovatív agrárszereplők társadalmi beágyazódásának programszerű támogatására.

- A beágyazódás elemzett konkrét formái arra utalnak, hogy az innovatív szereplők és gyakorlatok inkább szerkezeti szinten részei a helyi közösségnek, funkcionális szinten már jóval kisebb mértékben.

- Explicit és implicit módon hatni akarnak a környezetükre. Ez érvényes a tudásra (átadás), illetve a magatartásra egyaránt.

- Az elemzett innovatív csoport legfontosabb és további részletesebb elemzésre váró jellemzője – térségfejlesztési szempontból – minden bizonnyal az lehet, hogy ennek a csoportnak a tagjai a szó szoros értelmében véve a globális folyamatok és a lokális szerkezetek érintkezési felületén működnek, még pontosabban tevékenységük, magatartásaik, elveik és értékeik révén ők maguk az érintkezési felület.

További elemzési területek: beágyazódás strukturális és személyi korlátai, az ön-kép megalkotásának és működtetésének részletes vizsgálata, a lakossági attitűdök kialakulásának folyamatai, a konkrét helyi együttműködési formák esettanulmány jellegű vizsgálata, kapcsolat a szolgáltatókkal, az indulás feltételeinek elemzése (mennyi volt ebből a belső tényező, mennyi a külső faktor), a jövőkép és a fejlesztés kérdései.

Szakirodalom

Biró A. Zoltán 2016

A fiatal gazdák innovációs szerepe a székelyföldi térségben. In: Biró A. Zoltán és Magyar Ferenc (szerk.) Agrárinnováció – térségi esély. Fiatal gazdák a székelyföldi térségben. Státus, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán 2017

Új elitszerepek rurális környezetben. In: Biró A. Zoltán és Magyar Ferenc (szerk.) A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Státus, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc 2017

A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Státus, Csíkszereda.

Boonstra, W.J.- Ahnström, J. – Hallgren, L. 2011

Swedish farmers talking about nature. Sociologia Ruralis 51/4. 420-435.

Bosworth, G. – Willett, J. 2011

Embeddedness or Escapism? Rural Perceptions and Economic Development in Cornwall and Northumberland. In: Sociologia Ruralis, 51/2.

Commandeur, M.A.M. 2006

Diversity of pig farming styles: understanding how it is structured. NJAS 54.1. 111-127.

Dudek, M. 2016

Economic activity in agriculture in the perspective of embeddednes theory: the case of Poland. In Economics of Agriculture 1.

Floysand, A. – Sjoholt, P. 2007

Rural Development and Embeddedness: The Importance of Human Relations for Industrial Restructuring in Rural Areas. In: Sociologia Ruralis, 47/3.

Gergen, K.J. – Gergen, M. M. 2001

A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In: László J. – Thomka B. (szerk.) Narratívák 5. Narratív pszichológia. 77-120. Kijárat Kiadó.

Granovetter, M. 1985

Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. In The American Journal of Sociology, Vol. 91, No. 3 (Nov., 1985): 481-510.

Hinrics, C.C. 2000

Embeddedness and local food systems: notes on two types of direct agricultural market. In: Journal of Rural Studies, 16.

Jack, S.L. and Anderson, S.L. 2002)

The effects of embeddedness on the entrepreneurial process', *Journal of Business Venturing*, 17 (5), 476–87.

KAM 2004

Székelyföldi háztartásvizsgálat Kutatási jelentés (kézirat)

KAM 2011

Székelyföldi háztartásvizsgálat, Kutatási jelentés (kézirat)

Kietavainen, A. 2013

Narrated agency and identity of settlement farmers in the changing circumstances of modern society. Sociologia Ruralis 54/1. 57-70.

Lombardi, A. – Migliore, G. – Verneau, F. – Schifani, G. – Cembalo, L. 2015

Are „good guys" more likely to participate in local agriculture? In Food Quality and Preference, 45, 158–165.

Murdoch, J. 2000

Networks: A New Paradigm of Rural Development? Journal of Rural Studies. Vol. 16/4, p. 407-419.

Schifani, G. – Migliore, G. – Hashem, S. – Pietro, R. 2016

Identifying Social Entrepreneurial Behaviour in Farmers participation in Alternative Food Network. In Rivista di Economia Agraria, 2016/1.

Shucksmith, M. 2010

Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. Sociologia Ruralis, 50/1. 1-14.

Polanyi, K. 2001 (1944)

The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time, with a foreword from Joseph Stiglitz and introduction from Fred Block, Boston MA, Beacon Press.

Van der Ploeg 1994

Styles of farming. An introductory note on concepts and methodology. In: van der Ploeg, J.D. – Long, A. Born from within. Practices and prespectives of endogeonus rural develompent , Van Gorcum, Assen, 7–30.

Van der Ploeg et al. 2000

Rural Development: from practices and policies towards theory. Sociologia Ruralis, 40/4. 391–408.

Ward, N. 2002

Integrated Rural Development – a review of the literature, Centre for Rural Research, University of Trondheim, p. 62.

Zahra, S. 2007

Contextualizing theory building in entrepreneurship research. Journal of Business Venturing, 22 (3), 433–452.